Valdomų kapinynas

Birutė Salatkienė
Šiaulių universitetas

Įvadas

Vaĺdomų kapinynas, vienas svarbiausių Gruzdžių apylinkių proistorės pažinimo šaltinių, paveldosaugos požiūriu tiesiog niekada neegzistavo. Vietinių žmonių jau nuo seno žinota, kad ant kalvelės prie dvaro randama žmonių kaulų ir senovinių metalinių daiktų, tačiau į muziejininkų ir mokslininkų akiratį Vaĺdomai pateko tik 1955 m. Nei tada, nei vėliau, nei dabar Vaĺdomų kapinynas nebuvo ir nėra įtrauktas į valstybės saugomų archeologijos paminklų sąrašus. Daugiau kaip šimtą metų be perstojo ardomas, probėgšmais patyrinėjamas, bet visai nesaugomas nei valstybės, nei vietinių žmonių, kapinynas vis dėlto ir šiandien gal dar nėra visai sunaikintas, o jo tyrinėjimų duomenys ir toliau išlieka vertingiausia medžiaga Gruzdžių senovei studijuoti.

Tyrinėjimų istorija. 1955 m. gegužės 22 d. Šiaulių rajono kolūkių statybos kontora pranešė „Aušros" muziejui, kad Valdomų kaime, „Komunizmo ryto" kolūkyje, kasant žvyrą karvidės statybai, randama žmonių kaulų, geležinių ir žalvarinių dirbinių. Kaip ataskaitoje rašo archeologas Julius Naudužas, patikrinus pasportizaciją rajono kultūros skyriuje, paaiškėjo, kad minimas paminklas nežinomas ir nesaugomas[1]. Tai gana keista: Valdomai visai netoli Šiaulių, o į „Aušros" muziejų iš čia nebuvo atneštas nė vienas radinys. J. Naudužas apžiūrėjo radinių vietą, pasikalbėjo su darbininkais, darbų vykdytoju Tupiku, surinko atsitiktinai surastus dirbinius ir nustatė, kad Vaĺdomuose turėjęs būti VIII–IX a. plokštinis kapinynas. Tyrinėtojas pabrėžia, kad nors minimoje vietoje žmonių kaulų ir įvairių „senienų" randama jau senokai, tačiau jokių legendų apie šią vietą ar jos pavadinimą vietiniai gyventojai nežino. 1955 m. J. Naudužas ištyrinėjo vyro kapą, darbų vykdytojo Tupiko rastą vienoje iš ekskavatoriaus iškastų duobių. Preparuodamas minėtą, kiek apardytą kapą, archeologas rado ir gretimo kapo griaučius, tačiau jų netyrė, o užpylė žemėmis (1 pav.). Ataskaitoje jis niekaip nepaaiškina tokio savo elgesio. Taigi iki tol nežinomas Valdomų kapinynas, ištyrus tik vieną kapą (16 m^2 plotą), ir toliau buvo paliktas ardymui. Pasitenkinta surinkus 16 radinių, iš kurių 6 aptikti minėtame turtingame vyro kape, o likusieji surinkti iš statybos darbininkų. Apie naujai aptiktą kapinyną ir jo radinius „Aušros" muziejaus fondų vedėja L. Janavičiūtė parašė nedidelę žinutę, pažymėjusi, kad Valdomų radiniai datuojami VIII–X šimtmečiais ir skiriami žemgalių sričiai[2].

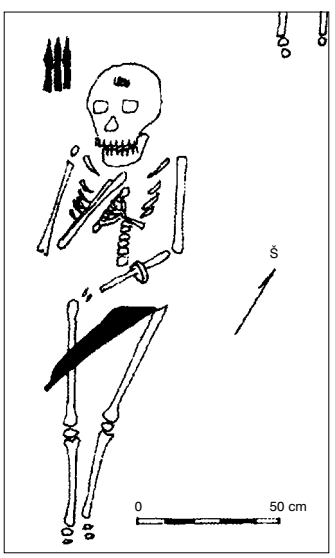

1 pav. 1955 metais ištirtas vyro kapas. J. Naudužo brėž.

[1] Naudužas J. Šiaulių raj. Gruzdžių apyl. Valdamų k. (kol. „Komunizmo rytas") aptikto kapinyno aprašymas, Šiauliai, 1955 06 04, *LII*, Nr. 108.

[2] Janavičiūtė L. Įdomūs eksponatai, *Komjaunimo tiesa*, 1955, gruodžio 11.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Atrodo, kad muziejininkai nesiėmė jokių veiksmų Valdomų kapinynui „pasportizuoti“ – įtraukti į archeologijos paminklų apskaitą. Toje vietoje ir toliau buvo imamas žvyras, statomi kolūkio fermų pastatai, įrengiamos siloso duobės ir kasami bulviarūsiai (2 pav.).

2 pav. Buvusio Valdomų kapinyno vieta. B. Salatkienės nuotr.

1962 m. vasarą žinia apie naujus kapinyno radinius ir jo ardymą vėl pasiekė „Aušros“ muziejų, o kiek vėliau ir Lietuvos istorijos institutą. Susirūpinta skubiai imtis kapinyno tyrinėjimo. „Aušros“ muziejaus direktorius, jau kasinėjęs Valdomuose, pažadėjo surengti ekspediciją, tačiau to nepadarė.

1963 m. vasarą muziejus vėl kreipėsi į Lietuvos istorijos instituto archeologus, kviesdamas skubiai gelbėti sparčiai ardomą Valdomų kapinyną ir atlikti archeologinius tyrinėjimus. Muziejininkai A. Nezabitauskas ir V. Zdzichauskas buvo nuvykę į Valdomus ir parašė „Valdomų kapinyno apžiūrėjimo protokolą“. Ten jie pamatė iš duobės išverstus senovės kapo radinius – smeigtukus su grandinėlėmis, antkakles, apyrankes, peilį. Be to, sužinojo, kad pietinėje kalvelės pusėje, imdamas žvyrą iš ten esančio žvyryno, kolūkio vairuotojas Gužauskas rado ietigalį bei grandinėlę ir nugabeno juos į Gruzdžiùs. Kasant pamatus karvidei, buvo rasta geležinių ietigalių ir kitų daiktų, tačiau kažkur pasimetė ir muziejininkams jų surasti nepavyko. Bekasant duobę silosui, išverstas dar vienas palaidojimas, kurio *„pusė griaučių atversta, o kojūgalis pasiliko nepaliestas*“, – rašo pranešime muziejininkai. Abiejų žvyrynų atkriaušiuose baltavę išlindę žmonių sąnarių kaulai.

Dalis 1962 m. išverstų archeologinių dirbinių buvo patekusi pas Gruzdžių kultūros namų direktorių Stumbrį, kuris juos atidavė mokytojui A. Baronui. Muziejininkai dalį jų matė mokyklos pionierių kambaryje. Kolūkio pirmininkas pareiškė, kad jis nebuvo įspėtas apie Valdomuose esantį kapinyną, antraip šioje vietoje nebūtų statomi gyvulių fermos pastatai.

A. Nezabitauskas apie šį vizitą parašė straipsnį į Šiaulių rajono laikraštį, pagirdamas statybininką Edvardą Kiršiną, perdavusį savo rastuosius dirbinius muziejininkams, ir priekaištaudamas vietiniams archeologams, kad delsia su Valdomų kapinyno archeologiniais tyrimais[3]. Šiame straipsnelyje pirmą kartą buvo išspausdinta Valdomų kapinyno radinių fotografija, kurioje naujausi E. Kiršino perduoti dirbiniai straipsnelio autoriaus datuojami V–VII a. Apie Valdomų radinius trumpa žinute Šiaulių miesto gyventojams paskelbė „Raudonoji vėliava“[4], o rudenį „Tarybinis mokytojas“ išspausdino R. Dailidės straipsnelį, kuriame autorius neabejoja, kad kapinynu susidomės mokslininkai archeologai[5].

Rugsėjo mėnesį Lietuvos istorijos institutas gavo žinių iš „Tiesos“ ir Šiaulių miesto laikraščio „Raudonoji vėlia-

[3] Nezabitauskis A. Nauji radiniai Valdamų kapinyne, *Leninietis*, 1963, rugpj. 31.
[4] Šarūnas J. Radiniai Valdamuose, *Raudonoji vėliava*, 1963, rugpj. 31.
[5] Dailidė R. Radiniai Valdamuose, *Tarybinis mokytojas*, 1963, spalio 20.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

va“ redakcijų, kurių skaitytojai piktinosi dėl be atodairos ardomo Valdomų kapinyno ir tyrinėtojų neveiklumo. Nutarta nebedelsti. 1963 m. spalio 7 d. į Valdomus išvyko Lietuvos istorijos instituto Archeologijos sektoriaus vadovo A. Tautavičiaus suburta tyrinėtojų grupė – A. Merkevičius, V. Daugudis ir studentas dailininkas M. Šimelis. Valdomų kapinyno kalnelį archeologai rado užstatytą fermų pastatais. Čia jau stovėjo gana didelė kiaulidė, pietrytiniame kalvelės pakraštyje tuo metu buvo statomos stambios karvidės, o pietiniame įrengta siloso duobė. Rytiniame kalvos šlaite apžiūros metu buvo 200 m skersmens žvyrynas. Vietiniai žmonės pasakojo, kad čia jie dažnai rasdavę žmonių kaulų, tačiau jokių radinių nebūdavę. Kitas 50 × 60 m dydžio žvyrynas 1954–1955 m. buvo iškastas pietiniame kalvos pakraštyje.

Vietiniai žmonės archeologams papasakojo, kad kalvos pakraščiais smėlis buvo kasamas nuo XX a. pradžios. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą kapinyno plotą kasinėjo Valdomų dvarelio savininko sūnūs studentai savo medicinos studijoms, tačiau iš tų laikų nėra likę jokių radinių. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, kapinyno ardymas nebuvo nutrauktas. „Kasinėjimus“ pietiniame kalvos šlaite tęsė Valdomų pradžios mokyklos mokytojai su savo mokiniais, tačiau nei muziejui, nei archeologams apie radinius nieko nebuvo pranešta.

Apie 1950 m. vietinis mokytojas su mokiniais čia taip pat ieškojo senienų. Tų kasinėjimų dalyviai A. Tautavičiui pasakojo, kad rinkdavę kaukoles, rasdavę geležinių daiktų, pagal jų pasakojimus panašių į įmovinius kirvius. Po keleto metų minėtasis mokytojas „archeologas“ išsikėlė į Šiaulius, o jo surinkti radiniai išsimėtė ir visai išnyko.

Archeologams buvo parodytos seniau naudotos, bet jau iškastos žvyrduobės, buvusios visuose kalvos šlaituose. Dabar jau buvo aišku, kad Valdomų kapinynas buvo išsidėstęs keleto hektarų plote, radinių daugiausia rasta to ploto viduryje, kalvos viršūnėje, bet visa kalva išrausta ir tankiai užstatyta. Teko pradėti kasinėjimus, iš anksto žinant, kad teks susidurti su apardytais kapais.

1963 m. šiaurinėje kalvos pusėje buvo atrasta ir ištirta 21 kapas, iš kurių tik du buvo sveiki, o kitų – tik menki likučiai (3 pav.). Vis dėlto pavyko rasti nemažai radinių, iš viso 39, ne tik kapuose, bet ir atsitiktinai. Vienas iš jų, aptiktas pačiame pirmame tyrinėtame kape, buvo unikalus. Tai žalvarinis ažūrinis pentinas, puoštas antropomorfinėmis plokštelėmis.

1963 m. spalio mėnesį Valdomų ekspedicija buvo aprašyta vietinėje ir respublikinėje spaudoje. S. Kerbedžio

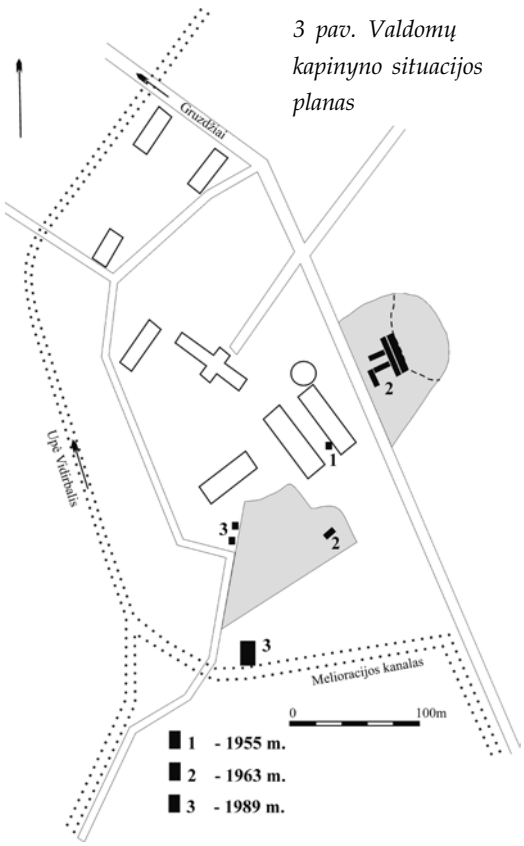

3 pav. Valdomų kapinyno situacijos planas

Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

straipsnelyje apgailestaujama dėl tokio didelio masto žalos, padarytos kapinynui, ir aprašomi naujausi radiniai, iš kurių ekspedicijos vadovas A. Tautavičius kaip vertingiausią išskyrė jau minėtą antropomorfinį žalvarinį pentiną[6]. A. Puodžiūnas savo publikacijoje pažymėjo Valdomų kapinyno radinių reikšmę Šiaurės Lietuvos proistorei pažinti ir pamini čia atrastus vėlyvus žmonių kapus be įprastinių įkapių, kurie, tuometiniu archeologų supratimu, mokslinės vertės neturėjo[7]. Šis straipsnelis iliustruojamas abiejų Valdomų tyrinėtojų – J. Naudužo ir A. Tautavičiaus – fotografija.

Kaip bebūtų apmaudu, bet ir po 1963 m. tyrinėjimų Valdomų kapinynas nepateko į archeologijos paminklų sąrašus. Matyt, to priežastis buvo labai didelio kapinyno ploto suardymas. Nebesitikėta, kad pavyks sustabdyti statybas ar žvyro kasimą ir apsaugoti bent kiek didesnę kapinyno dalį. Tačiau po kasinėjimų Valdomų radiniai pateko į archeologų akiratį. Kapinyno medžiaga buvo publikuota keliuose leidiniuose.

Unikalaus ažūrinio pentino fotografija buvo paskelbta viename iš lietuvių liaudies meno albumo tomų[8]. R. Volkaitė-Kulikauskienė Valdomų kapinyną įtraukė į Vėlyvojo geležies amžiaus laidojimo paminklų sąrašą ir trumpai apibūdino jo tyrinėjimus[9]. Valdomų kapinyne rasto puošnaus žalvarinio ažūrinio pentino aprašymą ir piešinį kiek vėliau paskelbė archeologė Ona Kuncienė, nustačiusi, kad tai X a. dirbinys, į mūsų kraštą atvežtas iš Skandinavijos[10]. Šį vertingą Valdomų radinį kaip vieną svarbiausių importo objektų ta pati autorė mini ir kitame savo darbe apie vėlyvojo geležies amžiaus prekybą Lietuvoje[11].

Lietuvos archeologijos atlaso trečiajame tome pirmą kartą publikuojama išsami informacija apie Valdomų kapinyną ir jo tyrinėjimus. Pateikiamas jo aprašymas, datavimas, aptariami radiniai, nurodomos jų saugojimo vietos, taip pat ir šaltiniai bei literatūra[12]. Kitame atlaso tome Valdomų radiniai jau įtraukti į Lietuvos archeologinę medžiagą, nustatyta jų tipologija ir chronologija[13]. Kiek vėliau Valdomų kapinynas buvo įtrauktas ir į informacinius leidinius[14].

1989 m. Valdomai dar kartą patraukė archeologų dėmesį. Tais metais Šiaulių „Aušros“ muziejuje buvo įkurtas archeologijos skyrius, kurio mokslinė veikla, tuometiniams paminklų apsaugos darbuotojams patarus, prasidėjo Valdomų kapinyno likučių paieška. Tada buvusio kapinyno plote stovėjo dvi karvidės, du šienainio bokštai, mėšlidė, daržinė, o pietrytiniame pakraštyje buvo iškastas didžiulis karjeras, kurio dugne telkšojo jau apaugęs meldais vandens telkinys. Pasikalbėjusi su vietiniais gyventojais, šių eilučių autorė tyrinėjimams pasirinko pietrytinę kalvos pašlaitę, kur, kasant smėlį, buvo randama žmonių kaulų, kartais ir žalvarinių daiktų. Čia buvo ištirtas 84 m^2 plotas ir aptikta 12 kapų. Tai vėlyvi XVI–XVII a. kapai, daugiausia vaikų (5 pav.). Po kapais buvo aptiktas senesnis už juos kultūrinis sluoksnis, kur būta židinių ir kitų žmogaus veiklos pėdsakų.

[6] Kerbedis S. Iš amžių glūdumos, *Raudonoji vėliava*, 1963, spalio 20.
[7] Puodžiūnas A. Mokslinė ekspedicija Valdamų kapinyne, *Leninietis*, 1963, spalio 22.
[8] Senovės lietuvių papuošalai, *Lietuvių liaudies menas*, Vilnius, 1966, t. 2, Nr. 80, p. 147.
[9] Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuviai IX–XII amžiais*, Vilnius, 1970, p. 289.
[10] Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais. *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, Vilnius, 1972, p. 149–254, pav. 31.
[11] Kuncienė O. Prekyba. *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*, Vilnius, 1981, t. 2, p. 69.
[12] III, I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1977, p. 118, žemėl. 2, 3, 4, 8.
[13] IV, I–XIII a. radiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1978, p. 21, 22, 26, 45, 79–81, 83, 86, 87, 93, 97, 124, 125.
[14] *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1988, t. 4, p. 434.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

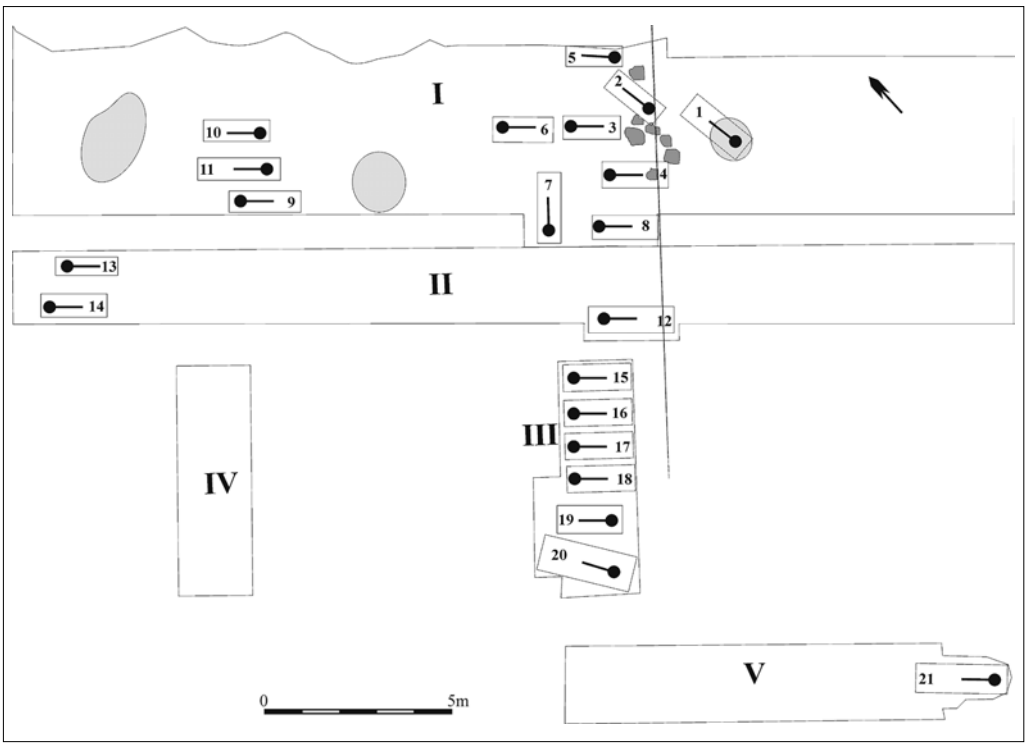

4 pav. 1963 m. tyrinėjimų planas

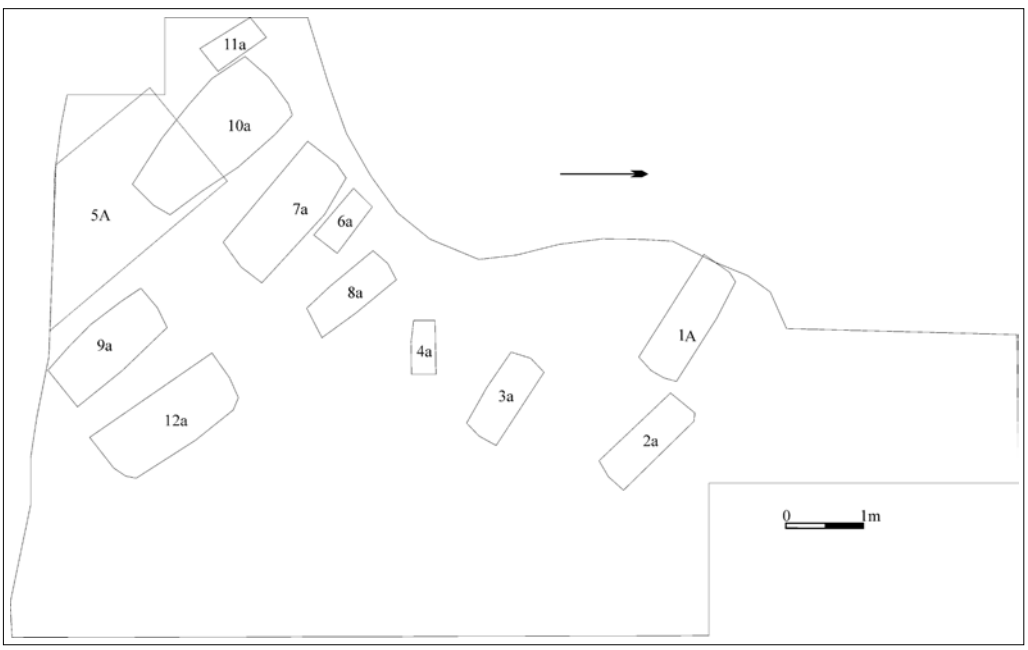

5 pav. 1989 metų tyrinėjimų planas

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

6 pav. Gruzdžių A. Griciaus vidurinės mokyklos muziejaus archeologijos rinkinys. 1999 m.

7 pav. Mokyklos muziejaus archeologijos rinkinys. 2005 m.

1989 m. tyrinėjimų duomenys buvo publikuoti informaciniame Lietuvos archeologijos leidinyje „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“[15], o 1999 m., rengiant leidinį „Gruzdžiai“, Valdomų kapinynas ir jo radiniai buvo aptarti su kitais archeologiniais radiniais[16].

Po trimis etapais vykusių archeologinių tyrinėjimų Valdomų kapinyne iš viso buvo ištirtas 380 m^2 plotas, surasti 34 kapai ir surinkti 67 radiniai, tačiau tikrasis jo plotas ir ribos liko nenustatyti.

Valdomų kapinyno tyrinėjimų ataskaitos yra Lietuvos istorijos instituto archyve, o kasinėjant sukaupti radiniai saugomi Šiaulių „Aušros“ ir Lietuvos nacionaliniame muziejuose. Atsitiktinių radinių iš Valdomų kapinyno kartas nuo karto pakliūdavo į Gruzdžių vidurinę mokyklą. Jie buvo saugojami pionierių kambaryje, vėliau perkelti į mokyklos muziejų (6, 7 pav.). 1989 m. kasinėjant Valdomuose, teko girdėti vienos valdomiškės pasakojimą, kad mokytojas A. Baronas už atneštus archeologinius radinius rašydavo penketus. Buvę atvejų, kai vietiniai mokiniai atsikasdavo kapą ir surinktus radinius nešdavo į mokyklą.

Gruzdžių gimnazijos (buv. A. Griciaus vidurinės mokyklos) muziejus (GGM) yra turtingas, jo ekspozicija gausi ir vaizdinga, joje esama ir daugiau kaip 30 archeologinių dirbinių. Visa bėda, kad eksponatai buvo registruojami nerūpestingai. Dalis daiktų visai neturi numerių arba vienu numeriu įrašyta keletas daiktų, net nenurodant jų skaičiaus, ant eksponatų nėra užrašytų inventoriaus numerių. Dabartinė muziejaus vedėja L. Gulbinaitė atkreipė dėmesį, kad kai kurie eksponatai gali būti dingę. Palyginus 1999 ir

[15] Salatkienė B. Valdomų kapinyno (Šiaulių raj.) 1989 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988-1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 89–92.
[16] Salatkienė B. Gruzdžių seniūnijos archeologiniai paminklai, *Gruzdžiai*, Vilnius, 1999, p. 21–41.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

2005 metų archeologinės muziejaus ekspozicijos fotografijas, galima tuo įsitikinti (6 ir 7 pav.). Dėl šios priežasties iš Gruzdžių gimnazijos muziejaus archeologijos rinkinio Valdomų kapinyno radinių analizei galėjo būti panaudota tik keletas dirbinių, publikuotų Lietuvos archeologijos atlase.

Kapų aprašymai

1955 metų kasinėjimai

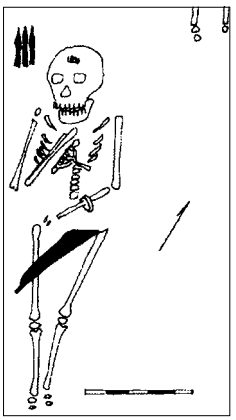

Vyro kapas Nr. 1a. (1955 m.) Kapo kontūras neišryškėjo. Kapo orientacija 330°.

55 cm gylyje surasta kaukolė, 58 cm gylyje išryškėjo krūtinės kaulai, o 62 cm gylyje pasirodė visi griaučiai. Mirusysis paguldytas ant nugaros, kojos ištiestos. Kaukolė pakreipta į dešinę, apatinis žandikaulis pakrypęs į kairę. Dešinioji ranka sulenkta smailiu kampu, jos plaštaka beveik siekia žandikaulį. Kairioji ranka sulenkta buku kampu, plaštaka gulėjo ant dešiniojo dubenkaulio. Dešiniosios kojos kaulai gulėjo tiesiai, o kairiosios kiek pakreipti ir prigludę prie dešiniosios kojos kaulų.

Įkapės. Ant kaukolės vidurio, už 7 cm į viršų nuo akiduobių, kiek aukščiau kaktos, rasta **žalvarinė įvija**. Prie įvijos rasta smulkių organinės medžiagos liekanų, primenančių supuvusios odos trupinius. Tokios pat **žalvarinės įvijos** rastos iš abiejų kaukolės pusių ties smilkiniais (preparuojant jos subyrėjo). Dešinėje kaukolės pusėje 60 cm gylyje rasti 3 ietigaliai, kurių smaigaliai nukreipti į kapo galvūgalį, o įmovų galai gulėjo akiduobių lygyje. Artimiausias ietigalis buvo padėtas už 4 cm į dešinę nuo kaukolės. 3 cm toliau ir 3 cm giliau nuo pirmojo rastas antrasis, o dar už 3 cm tame pat gylyje – trečiasis ietigalis. Vidurinysis ietigalis gulėjo horizontaliai, o kraštinių smaigaliai kiek aukščiau. Ant krūtinės, už 10 cm nuo žandikaulio, buvo padėta **žalvarinė lankinė aguoninė segė**, kojele į kairę ir pakreipta galvūgalio link. Ant kairiosios rankos 14 cm žemiau alkūnės, buvo užmauta **žalvarinė masyvi apyrankė pastorintais galais**. Ant mirusiojo kojų virš kelių įstrižai buvo padėtas **plačiagalis kalavijas**, ašmenimis į galvos pusę. Jo smaigalys gulėjo ant kairiojo dubenkaulio, o įtvara ant dešiniojo šlaunikaulio, už 21 cm nuo dubens kaulų.

1963 metų kasinėjimai

Suardytas vyro kapas Nr. 1. Po armeniu (maždaug 50 cm gylyje), žvyro sluoksnyje išryškėjo pailga Š–P kryptimi maišytos žemės dėmė – kapo duobės kontūras. Jame pastebėta kaulų nuolaužų. Kapo orientacija P–PR kryptimi.

Įkapės. Numanomame kapo kojūgalyje buvo rasti iš savo vietų išjudinti **žalvarinis ažūrinis pentinas su žmogaus veido formos plokštelėmis** ir **žalvarinė sagtelė su pailgu keturkampiu odinio dirželio apkalu**.

Suardytas vyro kapas Nr. 2. Kapo duobės kontūrai neišryškėjo. 50–55 cm gylyje, žvyro paviršiuje rastos žmogaus kaulų liekanos. Kapo orientacija 140°.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Mirusysis buvo paguldytas ant nugaros, ištiestomis kojomis. Kaukolė gulėjo ant dešiniojo šono, apatinis žandikaulis neišlikęs, tik keletas dantų jo vietoje. Krūtinės vietoje išlikę keletas stuburo narelių. Kojų kaulai išlikę savo vietose. Jos buvę ištiestos, dešinioji nežymiai sulenkta, pėdos suglaustos.
Įkapės. Dešinėje kaukolės pusėje, 11 cm nuo kaktos gulėjo **du geležiniai įmoviniai ietigaliai**. Ant kojų virš kelių kiek įstrižai buvo padėtas **plačiagalis kalavijas**, kurio smaigalys beveik siekia kairįjį kelį.

Suardytas moters kapas Nr. 3. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50–55 cm gylyje buvo aptikta kaukolė ir kairiosios rankos žastikaulis bei keli šonkaulių fragmentai. Kiti kaulai neišlikę. Kapo orientacija 330°.
Įkapės. Mirusiajai ant kaklo buvo uždėta **žalvarinė antkaklė su kabliuku ir kilpute**, kurios išlikęs tik fragmentas. Kaklo srityje aptikta keletas **smulkių žalvarinių įvijų**. Kairiosios rankos žastas buvo pažaliavęs, greičiausiai nuo čia pat gulėjusio, bet iš savo vietos išjudinto **kryžinio smeigtuko**.

Suardytas kapas Nr. 4. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 60 cm gylyje buvo aptikti nejudinti blauzdikauliai ir dešiniojo šlaunikaulio dalis. Kapo orientacija ŠV kryptimi.
Įkapių nerasta.

Suardytas kapas Nr. 5. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 60 cm gylyje buvo aptikti nejudinti blauzdikauliai. Kapo orientacija PR kryptimi.
Įkapių nerasta.

Suardytas vaiko kapas Nr. 6. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 60 cm gylyje buvo aptiktos vaiko kaukolės liekanos, kiti kaulai neišlikę. Kapo orientacija ŠV kryptimi.
Įkapės. Prie kaukolės liekanų rasta **žalvarinės antkaklės nežymiai suplonintais galais** lankelis. Ties dešiniuoju smilkiniu po kaukole rasta **žalvarinė įvijėlė**.

Moters kapas Nr. 7. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptikti beveik nejudinti griaučiai. Kapo orientacija 235°.
Mirusioji palaidota ant nugaros, ištiestomis kojomis. Griaučių ilgis 1,6 m. Kaukolė gulėjo tiesiai, ant pakaušio, kairioji ranka sulenkta smailiu kampu ant krūtinės, o dešiniosios plaštaka gulėjo ant dešiniojo peties. Kojos buvo ištiestos, kairiosios kaulai išlikę sveiki, o dešiniosios – tik nedidelis šlaunikaulio fragmentas prie kelio. Pėdų kaulai neišlikę.
Įkapės. Ant dešiniojo peties buvo padėtas **peilis lenkta viršūne**, ašmenimis į krūtinę. Ant kaklo buvo **antkaklė tordiruotu lankeliu**, o prie jos iš kairiojo šono po griaučiai dar rastas **nedidelis gintarinis karoliukas ir maža žalvarinė įvijėlė**. Prie dešiniojo peties 4 cm žemiau kaukolės gulėjo **žiedinis smeigtukas su grandinėlės fragmentu**. Jo adata buvo virš dešiniosios plaštakos kaulų. Antrasis **žiedinis smeigtukas** gulėjo įstrižai stuburo, beveik lygiagrečiai kairiajam raktikauliui.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Suardytas kapas Nr. 8. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 55 cm gylyje buvo aptikti kojų kaulai. Netoli mėtėsi keli stuburo nareliai, šonkaulių, rankų kaulų nuolaužos. Kapo orientacija 320°.
Įkapių nerasta.

Suardytas moters kapas Nr. 9. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptikti kairiosios griaučių pusės kaulai – kaukolės viršugalvis, žastikaulis ir kojos kaulai. Likusieji griaučiai sunaikinti kasant 1 m gylio duobę, kurios dugne gulėjo suskaldytos kaukolės likučiai. Kapo orientacija kryptis 330°.
Įkapės. Ant mirusios kojų buvo padėtas **peilis lenkta viršūne**, rastas tarp šlaunikaulių. Išjudinta iš savo vietos, duobėje, rasta žalvarinio **smeigtuko adata**.

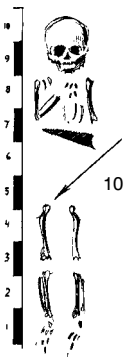

Vaiko kapas Nr. 10. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptikti nejudinti vaiko griaučiai. Kapo orientacija 125°.
Kaukolė gulėjo tiesiai, dešinioji ranka sulenkta smailiu kampu, jos plaštaka pasmakrėje, o kairiosios rankos plaštaka ant kairiojo peties. Kojos ištiestos, suglaustos. Griaučių ilgis 1 m.
Įkapės. Prie kairiojo smilkinio gulėjo nedidelis **natūralaus gintaro gabaliukas**. Po smakru rastas žalvarinis **smeigtuko adatos smaigalys**. Ties juosmeniu skersai kapo buvo padėta 22 cm ilgio **plačiagalio kalavijo miniatiūra**, ašmenimis galvos pusėn. Jo rankena buvusi ties alkūne.

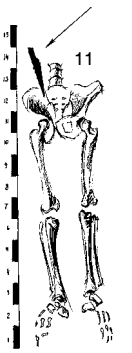

Suardytas moters kapas Nr. 11. Kapo duobė pailga, 1,6 m ilgio ir 70 cm pločio. Kapo orientacija 135–140°.
Išlikę tik kojų ir dubens kaulai, 4 stuburo nareliai ir dešiniosios plaštakos kaulai, gulėję tarp šlaunikaulių, žemiau dubens kaulų. Padrikai mėtėsi dar keletas stuburo narelių ir šonkaulių nuolaužų.
Įkapės. Iš dešinės pusės prie kojos buvo padėtas **peilis tiesia nugarėle**, smaigaliu besiremiąs į kaulą. Tarp suardytų kaulų dar rastas **žalvarinis kryžinis smeigtukas**.

Suardytas kapas Nr. 12. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 65 cm gylyje buvo aptikti nejudinti kojų kaulai iki kelių. Kiti kaulai neišlikę. Kapo orientacija ŠV kryptimi.
Įkapės. Numanomoje mirusiojo galvos vietoje rasti **du įmoviniai ietigaliai**, maždaug už 1,05 m nuo kelių.

Suardytas kapas Nr. 13. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptikti apardyti griaučiai. Mirusysis buvo paguldytas kiek ant šono, per kelius sulenktomis kojomis. Išlikusi dalis dubens kaulų, kairysis šlaunikaulis ir abu blauzdikauliai, o stuburo ir kaukolės nebuvo. Kapo orientacija ŠV kryptimi.
Įkapių nerasta.

Suardytas kapas Nr. 14. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptikti nejudinti kojų kaulai ir 2 stuburo nareliai. Kiti

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

kaulai sumaišyti, likę keletas išjudintų stuburo narelių, pirštų kauliukų ir šonkaulių. Kapo orientacija 340°.
Mirusysis buvo palaidotas paguldytas ant nugaros, ištiestomis kojomis.
Įkapės. Prie dubens kaulų išjudintas iš savo vietos gulėjo deformuotas **žalvarinės įvijinės apyrankės fragmentas**.

Suardytas kapas Nr. 15. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptikti nejudinti kojų ir dubens kaulai bei prie jų gulėję keli pirštų kauliukai. Tarp blauzdikaulių gulėjo apatinis žandikaulis. Kapo orientacija 340°.
Įkapių nerasta.

Suardytas kapas Nr. 16. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptiktas nejudintas kairysis šlaunikaulis ir keletas padrikų kaulų nuolaužų. Kapo orientacija 340°.
Įkapių nerasta.

Suardytas kapas Nr. 17. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptikti nejudinti blauzdikauliai ir dalis pėdų kaulų. Kapo orientacija ŠV kryptimi.
Įkapių nerasta.

Suardytas vaiko kapas Nr. 18. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptikti nejudinti blauzdikauliai ir dalis pėdų kaulų. Kapo orientacija 325°.
Įkapės. Maždaug ties menamu mirusiojo juosmeniu rasta **plačiagalio kalavijo miniatiūra**.

Suardytas vaiko kapas Nr. 19. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 35 cm gylyje buvo aptiktos griaučių liekanos. Kapo orientacija 160°. Išliko sutraiškytos kaukolės viršugalvio kaulas, dalis apatinio žandikaulio ir savo vietoje gulėję aptrupėję žastikauliai. Kairioji ranka buvo sulenkta stačiu kampu, o dešiniosios padėtis neaiški.
Įkapės. Po krūtinės kaulais buvo rastas sunykęs **geležinis lazdelinis smeigtukas**.

Suardytas vyro kapas Nr. 20. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 50 cm gylyje buvo aptikta keli kaukolės viršugalvio fragmentai, keli sulaužytų šonkaulių gabaliukai ir keletas stuburo narelių. Kapo orientacija PV kryptimi.
Įkapės. Šalia kaukolės liekanų, už 10 cm, iš dešinės gulėjo **įmovinis ietigalis**.

Vyro kapas Nr. 21. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 60 cm gylyje buvo aptikti nejudinti dešiniosios kojos blauzdikaulis ir pėdų kaulai bei visi kairiosios kojos kaulai. Kapo orientacija 140°.
Įkapės. Ant kairiosios kojos, prie kulno rastas sunykęs **geležinis pentinas**.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

1989 metų kasinėjimai

Vaiko kapas Nr. 1a. 40 cm gylyje geltoname smėlyje išryškėjo pailga, keturkampė, suapvalintais kampais kapo duobė. Jos ilgis 1,3 m, o plotis 42 cm. Kapo duobės žemė maišyta, joje rasta angliukų. Kapo orientacija 350°.

Prie pat kapo duobės kontūro linijos matėsi išlikusio medinio keturkampio karsto liekanų – tamsiai rudos organinės medžiagos. Ypač gerai išlikęs karsto kojūgalis.

50 cm gylyje buvo atrasti gerai išlikę vaiko griaučiai. Vaikas buvo paguldytas ant nugaros. Kaukolė gulėjo tiesiai, abi rankos ištiestos prie šonų, dešinioji plaštaka gulėjo prie dešiniojo šlaunikaulio, o kairioji ant klubo sąnario. Karstelis vaikui buvęs kiek per trumpas, todėl jo kojos ne ištiestos, o per kelius kiek praskėstos, pėdos statmenos, rėmėsi į karsto galą. Griaučių ilgis 125 cm.

Įkapių nerasta.

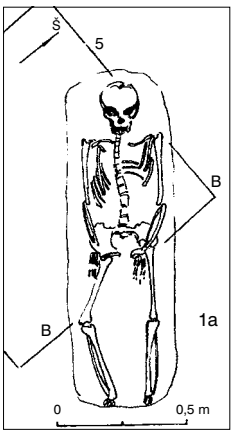

Vaiko kapas Nr. 2a. 40 cm gylyje geltoname smėlyje išryškėjo pailga, keturkampė, suapvalintais galais kapo duobė. Jos ilgis 1,15 m, o plotis 40–42 cm. Kapo duobės žemė maišyta. Kapo orientacija 310°.

60 cm gylyje rasta kaukolė, o 70 cm – gerai išlikę kiti vaiko griaučiai. Vaikas buvo paguldytas ant nugaros. Kaukolė kiek pasvirusi į kairę. Dešinioji ranka sulenkta per alkūnę ir padėta ant krūtinės, o kairioji sulenkta smailiu kampu, jos plaštaka gulėjo pasmakrėje. Krūtinės ir dubens kaulai labai sunykę. Mirusiojo galva ir krūtinė gulėjo ant nugaros, o dubuo ir kojos ant dešiniojo šono. Kojos sulenktos per kelius, kairioji viršuje, sulenkta labiau. Pėdų kaulai sunykę. Griaučių ilgis 92 cm.

Įkapių nerasta.

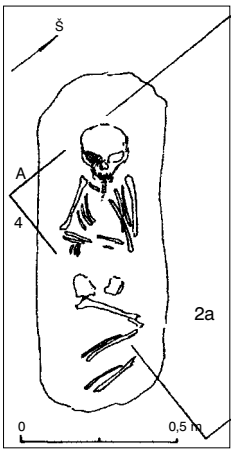

Vaiko kapas Nr. 3a. 70 cm gylyje išryškėjo pailga, keturkampė, suapvalintais kampais kapo duobė. Jos ilgis 1 m, o plotis 70 cm. Kapo duobės žemė maišyta, labai tamsi, joje rasta angliukų. Kapo orientacija 320°, jis įkastas į anksčiau čia buvusį židinį.

75 cm gylyje buvo atrasti sunykę labai mažo vaiko griaučiai. Vaikas buvo paguldytas ant nugaros. Kaukolė sutrupėjusi, ji gulėjusi tiesiai, dešinioji ranka kiek sulenkta per alkūnę, jos plaštaka neišlikusi, o kairioji visai neišlikusi. Dešiniosios kojos kaulai visai sunykę, o kairiosios išlikę pusė šlaunikaulio ir blauzdikaulio fragmentai. Griaučių ilgis 76 cm.

Įkapės. Tarp šlaunikaulių, 4 cm žemiau klubų sąnarių, ąsele į galvos pusę rastas **žalvarinis žvangutis** sunykusia viršutine puse.

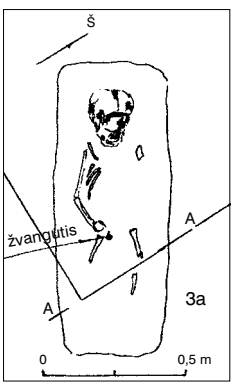

Vaiko kapas Nr. 4a. Kapo duobės kontūras neišryškėjo. 1 m gylyje aptikta kūdikio kaukolė. Kapo orientacija 280^0, jis įkastas į anksčiau čia buvusį židinį.

Kūdikis palaidotas paguldytas ant nugaros, kaukolė labai sunykusi. Rankos ištiestos prie šonų, dešinioji kiek sulenkta per alkūnę. Kojos ištiestos, nežymiai sulenktos per kelius. Griaučių ilgis 60 cm.

Įkapių nerasta.

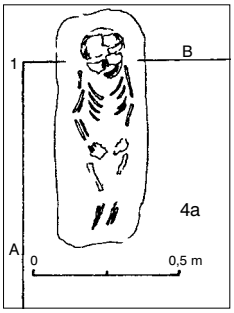

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Suardytas kapas Nr. 5a. 60 cm gylyje išryškėjo pailga keturkampė kapo duobė. Jos ilgis 2,2 m, o plotis 95 cm. Po visą duobę mėtėsi kaulų nuolaužos, kurių nė viena nebuvo savo vietoje, todėl kapo orientacija nebuvo nustatyta.
Įkapės. Tarp kaulų nuolaužų rastas **žalvarinis žiedas paplatintu priekiu**, puoštas duobutėmis, **geležinė grandis, galbūt tai sagtis**, ir dar vieno **geležinio dirbinio liekanos**. Pastarosios suiro preparuojant ir jų nebuvo įmanoma surinkti.

Vaiko kapas Nr. 6a. 60 cm gylyje ryškus labai mažos kapo duobės kontūras. Jos ilgis buvo 40 cm, o plotis 21 cm. Kapo orientacija 320°. Tai kūdikio kapelis. Jis buvo paguldytas ant nugaros, ištiestomis kojomis. Kaukolė sutrupėjusi, išlikę tik fragmentai. Šonkauliai išlikę savo vietoje, rankų kaulų išlikę tik pėdsakai, kojų kaulai apysveikiai. Nuo griaučių iki kapo duobės dugno dar 15 cm maišytos žemės sluoksnis.
Įkapių nerasta.

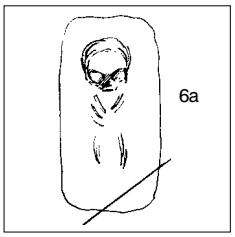

Vaiko kapas Nr. 7a. 70 cm gylyje geltoname smėlyje išryškėjo pailga keturkampė suapvalintais kampais kapo duobė. Jos ilgis 1,7 m, o plotis 50–55 cm, kontūras labai ryškus. Duobė į dugną siaurėjanti, joje žemė maišyta, labai daug degėsių ir angliukų. Yra ir apdegusių akmenų, tarsi karstas būtų degęs iš išorės. Kapo orientacija 300°.
Išliko medinio keturkampio karsto liekanų – tamsiai rudos organinės medžiagos. Karsto kojūgalis apdegęs. Karstas labai siauras, tik 21–23 cm. Tarp karsto ir kapo duobės sienos iš dešinės pusės, ties blauzdikauliais, rasta keletas 15 × 20 × 25 cm ir pan. dydžio akmenų. 80 cm gylyje rasti gerai išlikę vaiko, paguldyto ant nugaros, griaučiai. Kaukolė gulėjo ant dešiniojo šono, dantys sukąsti. Abi rankos ištiestos prie šonų, sukryžiuotos plaštakos gulėjo ant dubens kaulų. Kojos ištiestos. Kelių sąnariai labai stambūs, o keliai suglausti. Nuo griaučių iki kapo duobės dugno dar 15 cm maišytos žemės sluoksnis.
Ant krūtinės, maždaug ties 5-uoju šonkauliu, gulėjo kaulas, aiškiai ne krūtinės kaulų dalis. Panašus kaulas rastas ir ties kairiuoju blauzdikauliu.
Įkapių nerasta.

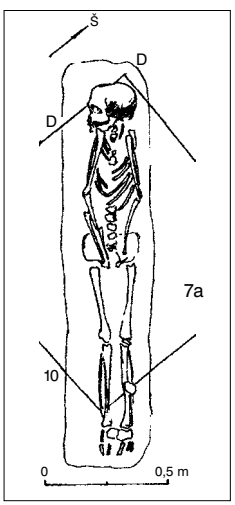

Vaiko kapas Nr. 8a. 60 cm gylyje geltoname smėlyje išryškėjo pailga keturkampė suapvalintais kampais kapo duobė. Jos ilgis 72 cm, o plotis 27 cm. Duobės žemė maišyta, orientacija 320°.
80 cm gylyje buvo rasta kaukolė, o 90 cm kiti prastai išlikę vaiko griaučiai. Vaikas paguldytas ant nugaros. Kaukolė sukiužusi, išlikę keletas šonkaulių ir dubens kaulų fragmentų bei blauzdikaulių likučiai. Rankos ištiestos prie šonų. Nuo kojų kaulų iki kapo duobės krašto 20 cm. Nuo griaučių iki kapo duobės dugno dar 7 cm maišytos žemės sluoksnis. Prie dešiniojo kapo duobės krašto aptikta eilė iš 20 × 20 × 10 cm dydžio akmenų.
Įkapių nerasta.

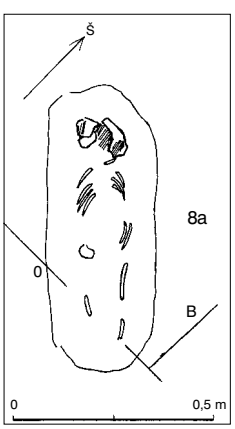

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Moters kapas Nr. 9a. Po velėna, 40 cm gylyje, geltoname smėlyje išryškėjo pailga keturkampė suapvalintais kampais kapo duobė. Jos ilgis 1,8 m, o plotis 60 cm. Duobės žemė maišyta, orientacija 320°. 70 cm gylyje – gerai išlikę moters griaučiai. Mirusioji paguldyta ant nugaros. Kaukolė gulėjo ant dešiniojo šono, abi rankos ištiestos prie šonų, plaštakos ant klubo sąnarių, kiek pasuktos į vidų. Kojos pusiau sulenktos per kelius, guli ant dešiniojo šono, kairysis kelis dešiniojo linkyje. Griaučių ilgis 162 cm. Nuo griaučių iki kapo duobės dugno dar 15 cm maišytos žemės sluoksnis.
Įkapių nerasta.

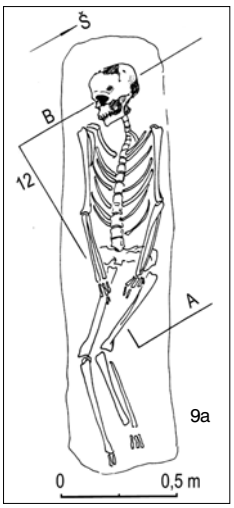

Dvigubas moterų kapas Nr. 10a. Po suardyto kapo Nr. 5a dugnu, 70 cm gylyje pasirodė ir 80–90 cm visai išryškėjo keturkampės netaisyklingos kapo duobės kontūras. PR duobės galas buvo kur kas siauresnis. Jos ilgis 2,3 m, o plotis 45 cm kojūgalyje ir 90 cm galvūgalyje. Kapo duobės dugnas nuožulnus – galvos guli 20 cm aukščiau už kojas. Duobės žemė maišyta. Kasant duobę šiam kapui, buvo perkastas ir sunaikintas kapas Nr. 5a, kurio kaulai sujaukti ir išbarstyti visame kapo Nr. 10a duobės tūryje. Kapo orientacija 320°.
90 cm gylyje buvo atrasti gerai išlikę dviejų moterų griaučiai. Dešinėje pusėje paguldyta mirusioji gulėjo pusiau ant dešiniojo šono. Kaukolė pasvirusi į dešinę, žandikaulis labai atkritęs. Rankos sulenktos per alkūnes ir sudėtos ant juosmens – dešinioji stačiu, o kairioji buku kampu. Kojos ištiestos. Stuburas maždaug tarpumentyje labai deformuotas, matyt, sužalotas dar gyvam žmogui. Griaučių ilgis 166 cm. Kairėje pusėje moteris buvo paguldyta pusiau ant dešiniojo šono. Jos galva buvo už 30 cm nuo pirmosios moters kapo galvūgalio link, o kaukolė gulėjo ant dešiniojo šono, galva atmesta atgal. Dešinioji ranka sulenkta per alkūnę, atmesta atgal delnu į viršų. Ant alkūnės linkio gulėjo pirmosios moters galva. Kairioji antrosios moters ranka buvo sulenkta per alkūnę stačiu kampu, o jos plaštaka gulėjo po kairiuoju pirmosios mirusiosios petimi, taip pat delnu į viršų. Dešinysis antrosios moters klubo sąnarys buvo po kairiuoju pirmosios mirusiosios petimi. Antrosios moters stuburas taip pat deformuotas. Dešinioji koja pasukta ant dešinio šono, pėda – į dešinę. Kairioji koja kiek sulenkta per kelį. Griaučių ilgis 160 cm.
Įkapės. Ant antrosios, kairėje paguldytos, mirusios kairiosios rankos pirštų buvo užmauti **du žalvariniai žiedai paplatintais priekiais**. Vienas jų signetinis.

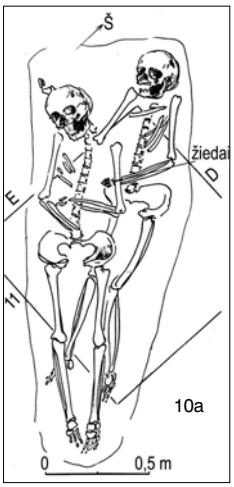

Suardytas kapas Nr. 11a. 80 cm gylyje, neišryškėjus kapo duobės kontūrui, pasirodė kaukolė. Perkasos sienoje, kirtusioje kapo duobę, išryškėjo jos plotis – 55 cm, tačiau šis kapas iš dalies sunaikintas, kasant kapą Nr. 10a, todėl jo duobės ilgis liko neaiškus. Kapo orientacija 330°. Iš visų griaučių išlikusi tik kaukolė, gulėjusi ant dešiniojo šono, raktikaulis, keletas šonkaulių ir dešinysis mentikaulis.
Įkapių nerasta.

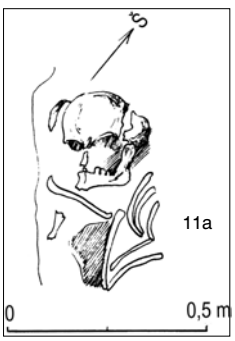

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Moters kapas Nr. 12a. Keturkampės pailgos kapo duobės užapvalintais kampais kontūras išryškėjo 70 cm gylyje. Jos ilgis 170 cm, o plotis 60 cm, orientacija 330°.

Karsto kontūras išryškėjo tik iš dalies. Galvūgalio lenta apdegusi, gerai matoma 2–3 cm pločio degėsių linija, tačiau kaukolė be apdegimo žymių. Matyt, karstas mirusiajai kiek per trumpas, dėl to jos kojos sulenktos. Po karstu iki duobės dugno dar buvo 10 cm storio rudo molio sluoksnis su degėsiais.

Griaučiai išlikę gana gerai. Mirusioji buvo paguldyta ant nugaros, ištiestomis kojomis. Kaukolė gulėjo ant kairiojo šono, žandikaulis labai atkritęs. Dešinioji ranka ištiesta prie šono, o kairioji pusiau sulenkta per alkūnę, jos plaštaka gulėjo ant dubens kaulų. Abi kojos buvo kiek sulenktos per kelius į dešinę pusę. Griaučių ilgis 166 cm.

Įkapės. Po kairiosios rankos pirštais, ant dešiniojo klubo sąnario išilgai kapo buvo padėtas **geležinis peiliukas tiesia nugarėle su medinėmis kriaunomis**, pritvirtintomis žalvarinėmis kniedėmis. Peilio smaigalys nukreiptas kojų link.

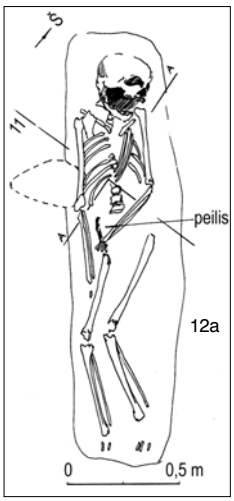

Laidosena

Duomenų apie mirusiųjų laidojimą Valdomų kapinyne esama labai nedaug. Centrinė kapinyno dalis buvo sunaikinta visai netyrinėta, išskyrus patį pirmąjį kapą, aptiktą 1955 m. Daugiau duomenų surinkta iš kapinyno ŠR pakraščio ir vėlyviausios jo dalies pietiniame kalvos šlaite.

Kapinynas buvo kasinėtas tris kartus ir kiekvieną kartą tyrinėtojai kapų numeraciją pradėdavo nuo pradžios. Kad būtų išvengta painiavos ir neatitikimų su mokslinėmis ataskaitomis, šiame straipsnyje kapų numeraciją teko suderinti tarpusavyje. 1955 m. kapas pažymėtas numeriu Nr. 1A, 1963 m. kapų numeracija palikta tokia, kokia buvusi – Nr. 1–21, o 1989 m. ištirti kapai pažymėti numeriais Nr. 1a–12a.

1 lentelė
Laidosena

Kapo eil. Nr.	Tyrin. metai	Lytis	Amžius	Kryptis	Gylis, cm	Kontūro dydis, cm	Karsto liekanos	Akmenys	Degėsiai	Įkapės
1A	1955	Vyr.		330°	62					9
1	1963	Vyr.		P–PR	50					2
2	1963	Vyr.		140°	55					3
3	1963	Mot.		330°	55					5
4	1963			ŠV	60					
5	1963			PR	60					
6	1963		vaikas	ŠV	60					2
7	1963	Mot.		235°	50					6
8	1963			320°	55					
9	1963	Mot.		330°	50					2
10	1963		vaikas	125°	50					3
11	1963	Mot.		140°	50					2
12	1963	Vyr.		ŠV	65					2
13	1963			ŠV	50					
14	1963			340°	50					1
15	1963			340°	50					

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

(tęsinys)

Kapo eil. Nr.	Tyrin. metai	Lytis	Amžius	Kryptis	Gylis, cm	Kontūro dydis, cm	Karsto liekanos	Akmenys	Degėsiai	Įkapės
16	1963			340°	50					
17	1963			ŠV	50					
18	1963		vaikas	325°	50					1
19	1963		vaikas	160°	35					1
20	1963	Vyr.		PV	50					1
21	1963	Vyr.		140°	60					1
1a	1989		vaikas	350°	50	130 x 42	*		*	
2a	1989		vaikas	310°	60	115 x 42				
3a	1989		vaikas	320°	75	100 x 70			*	1
4a	1989		vaikas	280°	100				*	
5a	1989				60	220 x 95				3
6a	1989		kūdikis	320°	60	40 x 21				
7a	1989		vaikas	300°	80	170 x 55	*	*	*	
8a	1989		vaikas	320°	80	72 x 27		*		
9a	1989	Mot.		320°	70	180 x 60				
10a	1989	Mot. dvigubas		320°	90	230 x 45–90				2
11a	1989			330°	80	Plotis 55				
12a	1989	Mot.		330°	70	170 x 60	*		*	1

Visais tyrinėjimo etapais pastebėta, kad kapai buvo išdėstyti eilėmis (4 ir 5 pav.). Nors 1955 m. ištirtas tik vienas kapas, tačiau J. Naudužas ataskaitoje pažymi, kad šalia jo buvo atkasti dar vieno mirusiojo kojų kaulai, tik toliau netyrinėti. Antrojo mirusiojo kapo orientacija buvo tokia pat, kaip ir pirmojo, o kojų kaulai buvo keliolika centimetrų toliau į ŠV, todėl galima manyti, kad abu minėti kapai buvo dviejose lygiagrečiose eilėse (1 pav.). 1963 m. buvo aptiktos 4 kapų eilės, orientuotos ŠR–PV kryptimi. Jose mirusieji palaidoti beveik lygiagrečiai išdėstytose duobėse, galvomis ŠR arba PV kryptimi (4 pav.). Tikslius atstumus tarp eilių nustatyti sunku, kadangi ne visos eilės vienodai išlikusios. Toliausiai į rytus buvusioje eilėje tėra vienas kapas (Nr. 21), tačiau jo orientacija ŠV–PR kryptimi iš esmės sutampa su dauguma kapų kitose eilėse. Nuo šios eilės už 6–7 m į vakarus aptikta antroji eilė, kurioje vienas šalia kito buvo 11 kapų (Nr. 2, 3, 4, 5, 8, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20). Eilės ŠR gale kapai išdėstyti kur kas chaotiškiau, nei PV gale. Čia kapų kojūgaliai ir galvūgaliai yra į abi puses nuo pagrindinės eilės linijos. Kapas Nr. 1 aptiktas už 0,5 m į R nuo kapo Nr. 2, buvusio pagrindinėje eilėje. Kapas Nr. 6 kiek išsikišęs į vakarų pusę, jo kojūgalis buvo visai greta kapo Nr. 3 galvūgalio. Iš visų 1963 m. tyrinėtų kapų išsiskiria kapas Nr. 7, kurio orientacija statmena visų kitų kapų atžvilgiu, aptiktas ties kapų Nr. 4 ir Nr. 8 galvūgaliais. Trečioji kapų eilė nuo antrosios

8 pav. Kapų duobių gylis

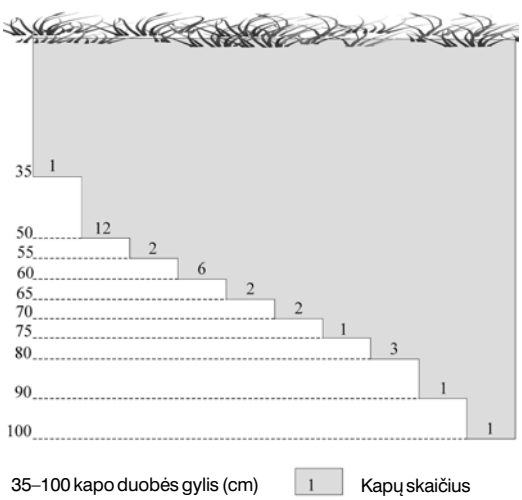

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

nutolusi dar 6 m į vakarus. Joje 3 kapai – Nr. 9, 10, 11, taip pat išdėstyti lygiagrečiai, tačiau kapas Nr. 9 buvo kiek patrauktas į R. Tarp šios ir kiek į vakarus nutolusios ketvirtosios kapų eilės beveik nėra jokio tarpo. Pastarojoje aptikti kapai Nr. 13 ir Nr. 14 labai suardyti, iš jų likučių galima spręsti tik tiek, kad duobės buvusios lygiagrečios. Būtina pabrėžti, kad lygiagrečiai eilėse iškastose kapų duobėse mirusieji buvo laidojami galvomis ir į ŠV, ir į PR, dažnai šalia palaidoti mirusieji gulėjo priešingomis kryptimis.

1989 m. tyrinėtame plote kapinyno P dalyje išlaikyta ta pati laidojimo tvarka. Čia aptiktos 3 kapų eilės, orientuotos ŠR–PV kryptimi. Šiauriausioje iš jų, buvusioje prie pat karjero krašto, buvo tik kapas Nr. 1a. Antrojoje eilėje, už 20 cm į PR nuo šio kapo, ne visai tvarkingai, bet iš esmės lygiagrečiai, išdėstyti 8 kapai (Nr. 2a, 3a, 4a, 6a, 7a, 8a, 10a, 11a). Trečioji kapų eilė nutolusi nuo antrosios per 1–1,2 m į PR, o joje lygiagrečiai išsidėstę kapai Nr. 9a, 12a ir suardytas kapas Nr. 5a (5 pav.).

Kapinyno ŠR dalyje tarpai tarp kapų eilėse yra skirtingi, tačiau daugiausia jie siekia tik 30–50 cm. Tik tarpas tarp kapų Nr. 15 ir Nr. 12 buvo 1 m, o tarp kapų Nr. 12 ir Nr. 8 – 2 m pločio. Pietinėje kapinyno dalyje padėtis labai panaši. Didžiausias tarpas buvo tarp kapų Nr. 2 ir Nr. 3, siekęs 1,5 m, o kiti buvo 30–80 cm pločio.

Apibendrinant galima daryti prielaidą, kad Valdomų kapinyne mirusieji buvo laidojami tvarkingai, kapus išdėstant eilėmis, nepaliekant tarp jų didelių tarpų. Šiaurrytinį ir pietinį tyrinėtus kapinyno plotus skiria ne tik nemažas atstumas, bet ir ilgas laiko tarpas, tačiau laidojimo tvarka visur tokia pat. Tikėtina, kad bendruomenė, kuri čia laidojo savo mirusiuosius, netoliese nuolat gyveno ilgą laiką, nebuvo kapinyno apleidusi ir užmiršusi buvusios laidojimo tvarkos.

Kapų duobės. Apie kapų duobes Valdomų kapinyne taip pat labai mažai duomenų. 1955 ir 1963 m. tyrinėjimų metu užfiksuoti tik dviejų kapų duobių kontūrai ir dydžiai. Kapo Nr. 1 duobė buvusi beformė, pailga Š–P kryptimi, pietinę dalį buvo suardžiusi nauja duobė, todėl jos dydžio tyrinėtojai neužfiksavo. Išlikusios dalies ilgis 1 m, o plotis apie 0,6 m. Suardyto moters kapo Nr. 11 duobė buvo pailga stačiakampė, suapvalintais kampais, 1,6 m ilgio ir 0,7 m pločio. Beje, tyrinėjimų brėžiniuose nubraižyti dar dviejų kapų duobių kontūrai – Nr. 9 ir Nr. 10, tačiau kapų aprašymuose apie juos neužsimenama. Kiek galima spręsti iš brėžinio, vaiko kapo Nr. 10 kapo duobės ilgis buvęs apie 1,6 m, plotis apie 0,6 m, o moters kapo Nr. 9 duobė buvo 1,8 × 0,6–0,7 m dydžio. Kur kas geriau kapų duobių kontūrai buvo matomi pietinėje kapinyno dalyje. Čia užfiksuota visų duobių dydis bei forma – jos pailgos, stačiakampės, suapvalintais kampais. Iš visų išsiskiria didelė netaisyklingos trapecijos formos kapo Nr. 10a duobė, susiaurinta kojūgalyje, kurioje buvo palaidotos dvi moterys.

Duobės dydis priklausė nuo mirusiojo ūgio. Mirusių kūdikių kapeliai Nr. 4a ir Nr. 6a buvo tik 0,6–0,4 × 0,21–0,4 m dydžio, vaikų kapų duobių dydis siekė nuo 1,3 × 0,5 m iki 1,5 × 0,6 m dydžio. Kapo Nr. 10a duobės dydis 2,3 × 0,45–0,9 m. Visais kapinyno naudojimo laikotarpiais kapo duobės forma išliko ta pati – pailgas stačiakampis užapvalintais kampais, o jos matmenys greičiausiai priklausė nuo mirusiojo ūgio.

Kapų duobių gylis skirtingas, tačiau svyruoja nuo 35 cm iki 1 m (8 pav.). Daugiausia – 12 kapų duobių buvo 50 cm gylio, 6 kapų gylis – 60 cm, dar trijų

© *www.llt.lt*

Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

80 cm gylis. Giliausia duobė iškasta kapui Nr. 4a, ji 1 m gylio, o pati sekliausia, 35 cm – vaiko kapui Nr. 19. Pažymėtina, kad šiaurrytinės kapinyno dalies kapų duobės kiek seklesnės, daugiausia 50–60 cm gylio, o pietinės dalies vidutiniškai 70–80 cm. Gali būti, kad skirtumas atsiradęs dėl to, jog žemės paviršius pietinėje dalyje pažeistas mažiau.

Karstų liekanų šiaurrytinės kapinyno dalyje buvusiuose kapuose nebuvo aptikta. Pietinio tyrinėto ploto kapai išliko nesuardyti, tačiau medinių karstų liekanos užfiksuotos tik trijuose kapuose. Vaiko kape Nr. 1a išlikusio karsto kontūras tik keliais centimetrais mažesnis už kapo duobę. Karsto ilgis 1,25 × 0,4 m, lentų storis apie 2–3 cm. Pažymėtina, kad mirusiam vaikui šis karstas buvo per trumpas, dėl to jo kojos buvo kiek praskėstos per kelius, o pėdos rėmėsi į galinę karsto lentą. Vaiko kape Nr. 7a išlikęs karstas buvo 1,6 m ilgio, tačiau labai siauras, tik 21–23 cm pločio. Jame paguldytas vaikas taip pat buvo į karstą tarsi įspraustas. Šio kapo duobėje daug anglių, o karstas apdegęs iš išorės. Labai panaši padėtis aptikta ir moters kape Nr. 12a. Atrodo, kad 1,7 m ilgio karstas mirusiajai per trumpas, jos kojos dėl to kiek sulenktos. Karsto pločio nustatyti nepavyko. Jis taip pat apdegęs iš išorės, o po karstu iki duobės dugno buvo 10 cm maišyto su degėsiais molio sluoksnis.

Kapų aplinkoje ir kapų duobėse buvo rasta *akmenų*. 1963 m. tyrinėto ploto antrosios kapų eilės ŠR gale buvo patikta 6 dideli akmenys, sudėti apie 0,8 m spindulio pusračiu, tačiau su kapinynu jie neturi nieko bendra. Tyrinėtojai, aptikę kalkių skiedinio, prilipusio prie vieno akmens, nusprendė, kad šie akmenys galėtų būti XVIII ar XIX a. pastatyto kryžiaus įtvirtinimo liekanos. Pietinėje kapinyno dalyje akmenų rasta kapų Nr. 7a ir Nr. 8a duobėse. Pirmuoju atveju tai nedideli 10 × 8 × 12 cm lauko akmenys, greičiausiai buvę aplinkinėje žemėje. Jie yra apdegę, aplink juos buvo susikaupę degėsių. Kape Nr. 8a prie pietinės duobės sienos sudėta eilutė iš penkių 20 × 20 × 10 cm ir panašaus dydžio akmenų. Atrodo, kad jokios sakralinės reikšmės šiuose vaikų kapuose akmenys neturėjo, o tiesiog buvo kasamo kapo žemėse.

Šiaurrytinės kapinyno dalyje jokių *ugnies* naudojimo pėdsakų ar angliukų kapų žemėse nebuvo aptikta. 1989 m. tyrinėtame plote angliukų ir degėsių kapuose ir jų aplinkoje rasta gana gausiai. Iš čia buvusių 12 kapų penkiuose rasta angliukų. Kape Nr. 1a paskiri angliukai mėtėsi kapo žemėse. Jie čia greičiausiai pateko užkasant duobę. Dviejų vaikų kapų, Nr. 3a ir Nr. 4a, duobės buvo iškastos anksčiau čia buvusio didelės ugniavietės vietoje, todėl jų kapų žemė buvo labai tamsi, maišyta, su gausiais degėsiais. Vadinasi, ir šiame kape degėsiai su palaidojimais tiesioginio ryšio neturi. Iš kitų šiuo atžvilgiu išsiskiria vaiko kapas Nr. 7a ir moters kapas Nr. 10a. Šiuose kapuose rastos iš išorės apdegusių karstų liekanos, apdegę akmenys, degėsiai duobėse po karstais ir užkastose žemėse, tačiau mirusiųjų griaučiai minėtuose kapuose nebuvo apdegę. Tai leidžia daryti prielaidą, kad šiuose kapuose, prieš juos užkasant, buvo deginama ugnis. Vienareikšmiškai tai paaiškinti būtų sunku. Ugnies deginimas kape gali būti susijęs su kokiomis nors apeigomis, apie kurias duomenų neišliko. Į akis krinta tai, kad pietinėje kapinyno dalyje rasta daug vaikų kapų, net 7, ir tik 3 moterų kapai, be to, vienas iš jų dvigubas. Gali būti, kad ugnies deginimas kapo duobėje susijęs su šiuose kapuose palaidotų mirusiųjų asmenybėmis ar jų mirties aplinkybėmis.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Mirusiųjų padėtis kape. Visi mirusieji Valdomų kapinyne buvo palaidoti ant nugaros. Iš 34 tyrinėtų kapų griaučiai geriau išlikę tik 7 kapuose šiaurrytinėje dalyje ir 10 pietinėje. Dešimtyje kapų (Nr. 4, 5, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21) išlikę tik kojų kaulai, trijuose (Nr. 3, 6, 19) – tik galvos ir rankų kaulai. Daugumoje kapų mirusiųjų kojos buvo ištiestos, tik vyro kape Nr. 2 ir suardytame kape Nr. 13 kiek sulenktos per kelius ir pasuktos į kairę. Pietinėje dalyje palaidotųjų kojos buvo ištiestos kapuose Nr. 6a, 7a, 8a, 10a, Nr. 1a ir Nr. 4a per kelius praskėstos, o Nr. 2a, 9a ir 12a sulenktos per kelius bei pasuktos į kairę (Nr. 2a) arba į dešinę (10 pav.). Čia palaidotų mirusiųjų kojos sulenktos dėl per trumpų karstų.

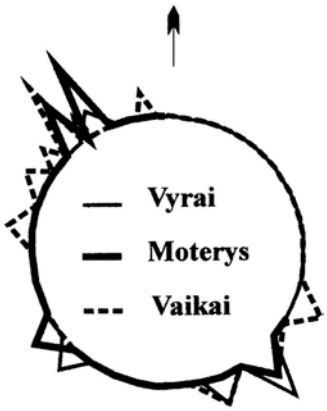

9 pav. Kapų orientacijos schema

Rankų padėtį pavyko nustatyti 16-oje kapų. Šiaurrytinėje dalyje tik trijuose kapuose – vyro, moters ir vaiko – tai padaryti pavyko tiksliai, o kituose buvo matyti tik tiek, kad žastai priglausti prie šonų. Vyro kape Nr. 1A dešinioji ranka buvo sulenkta smailiu kampu ant krūtinės, jos plaštaka gulėjo po smakru, o kairioji padėta įstrižai juosmens, plaštaka ant dešiniojo klubo sąnario. Moters iš kapo Nr. 7 dešinioji ranka sulenkta labai smarkiai, jos plaštaka ant dešiniojo peties, o kairioji smailiu kampu sulenkta gulėjo ant krūtinės. Vaikas kape Nr. 10 buvo paguldytas ant nugaros, o abi jo rankos sudėtos ant krūtinės, abiejų plaštakos po smakru. Kape Nr. 19 palaidoto mirusiojo kairioji ranka buvo sulenkta stačiu kampu ant juosmens, o dešiniosios kaulų neišliko. Pietinėje dalyje daugumos mirusiųjų rankos buvo ištiestos prie šonų, o plaštakos sudėtos šalia viena kitos žemiau juosmens. Tik kape Nr. 2a vaiko rankos sudėtos ant krūtinės – dešiniosios plaštaka ant kairiojo žasto, o kairiosios po smakru. Dvigubame kape Nr. 10a palaidotų moterų padėtis skyrėsi iš visų kitų kapų. Viena jų tarsi laiko glėbyje kitą, jos dešinioji ranka buvo atmesta į dešinę, smailiu kampu sulenkta per alkūnę, ant jos gulėjo kitos moters pečiai, o kairioji padėta įstrižai ant juosmens. Antrosios moters kairė ranka padėta ant juosmens, dešiniosios plaštaka gulėjo ant dubens kaulų. Mirusiųjų padėtis kapuose schematiškai pavaizduota kapų aprašyme.

Duomenų palyginimui labai trūksta, iš keleto geriau išlikusių kapų negalima nustatyti, kuo skyrėsi vyrų ir moterų rankų padėtis kapuose, jei tokių skirtumų būta. Šiaurrytinėje dalyje mirusiųjų rankos buvo dedamos ant krūtinės ar ant juosmens, o pietinėje dažniau ištiesiamos prie šonų.

Kapų orientacija. Valdomų kapinyne aiškiai išsiskiria dvi mirusiųjų laidojimo kryptys – šiaurės vakarai ir pietryčiai, tik viena moteris kape Nr. 7 ir vienas vyras kape Nr. 20 buvo palaidoti galva į pietvakarius (9 pav.). Į PR orientuotų kapų buvo 7 (Nr. 1, 2, 5, 10, 11, 19), o daugiausia (24) mirusiųjų palaidoti galvomis į ŠV. Šia kryptimi orientuoti visi pietinės dalies kapai, išskyrus kapą Nr. 4a, kuriame miręs kūdikis gulėjo galva į vakarus.

Iš 6 vyrų kapų 3 buvo orientuoti PR kryptimi (Nr. 1, 2, 21), vienas (Nr. 20) – PV, o likusieji du (Nr. 1A ir 12) – ŠV. Moterų kapų orientacija buvo tokia: vienas kapas (Nr. 11) PR, vienas (Nr. 7) PV kryptimi, o daugumos (Nr. 3, 9, 9a, 10a, 12a)

© www.llt.lt

Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

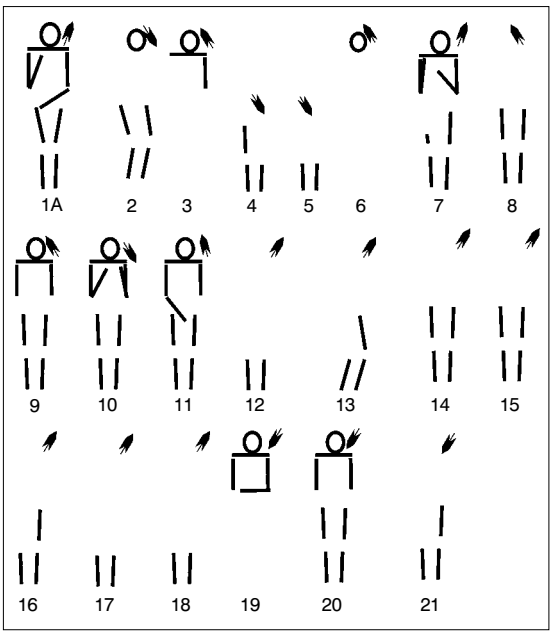

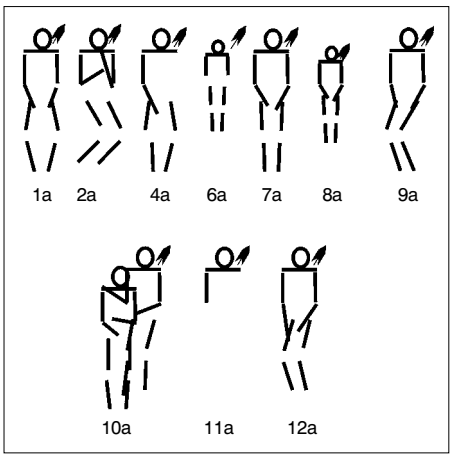

10 pav. Mirusiųjų padėties kapuose schemos

orientacija – ŠV kryptis. Daugiausia vaikų taip pat palaidoti ŠV kryptimi (Nr. 6, 18, 1a, 2a, 3a, 6a, 7a, 8a), tik du (Nr. 10, 19) – priešinga PR kryptimi.

Taigi nelabai ryškiai, tačiau visgi galima įžvelgti paprotį vyrus ir moteris laidoti priešingomis kryptimis (9 ir 10 pav.). Valdomuose vyrai laidoti galvomis daugiau į PR, o moterys ir vaikai – į ŠV. Priešingo vyrų ir moterų laidojimo paprotys kapinyno naudojimo vėlyvuoju laikotarpiu jau galėjo būti pamirštas, nes pietinėje, vėlyviausioje kapinyno dalyje, visų kapų orientacija jau vienoda – šiaurės vakarai.

Įkapės. Gerai išlikusių kapų Valdomų kapinyne rasta mažai, todėl nedaug duomenų ir apie mirusiųjų įkapes. Iš 34 ištirtų kapų penkiolikoje nerasta jokių įkapių. Ankstyvesnieji, tyrinėti 1963 m., daugiausiai apiplėšti ir suardyti, o vėlyvesniuose pietinės dalies kapuose aptikti tik 6 radiniai.

Visos įkapės yra skirstomos į dvi grupes. Pirmajai skirtini drabužių, apavo, galvos dangos detalės, papuošimai ir papuošalai, o antrajai – darbo įrankiai ir ginklai. Papuošalai kapuose paprastai randami tokioje padėtyje, kaip buvo nešioti, o ginklai ir įrankiai dedami laikantis vietinių ar gentinių papročių. Iš visų tyrinėtų kapų turtingomis įkapėmis išsiskiria 1955 m. ištirtas vyro kapas Nr. 1A. Čia palaidotam vyrui į kapą buvo įdėtos 3 ietys ir plačiagalis kalavijas. Jo galvą dengė odinė žalvario įvijomis puošta kepurė, ant kairės rankos buvo užmauta masyvi apyrankė, o apsiaustas ant krūtinės susegtas lankine sege. Iš moterų kapų paminėtinas Nr. 7, kuriame mirusiosios kaklą puošė žalvarinė antkaklė ir gintarinis karolis, skara ant krūtinės buvo susegta žiedinių smeigtukų pora. Moteriai į kapą įdėtas ir geležinis peilis lenkta viršūne. Iš vaikų kapų geriausiai išlikęs berniuko kapas Nr. 10, kur mirusiajam įdėtas miniatiūrinis plačiagalis kalavijas, jo drabužis po smakru susegtas žalvariniu smeigtuku, galvos danga, gal kepuraitė, puošta gintaru. Kituose kapuose aptiktos įkapės kur kas skurdesnės. Suardytuose kapuose rasta po vieną kitą darbo įrankį ar ginklą.

Įkapių dėjimo tvarka. Prie galvos dangos priskirtina odinė kepurė iš kapo Nr. 1A. Jos formos nustatyti nepavyko, tačiau priekinę dalį ant kaktos puošė eilute

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

pritvirtintos smulkios žalvarinės įvijėlės. Gali būti, kad natūralaus gintaro gabaliukas, rastas vaiko kape Nr. 10, kur gulėjo ties kairiuoju mirusiojo smilkiniu, taip pat buvo pritvirtintas prie galvos dangos (kepuraitės?), nors tyrinėtojai apie organikos liekanas šiame kape nerašo. Iš visų vyrų kapų tik jau minėtame turtingame kape Nr. 1A rasti du papuošalai. Tai gana didelė žalvarinė lankinė segė, gulėjusi mirusiajam ant krūtinės. Jos kojelė buvo pasukta į kairę ir pakreipta įstrižai žemyn. Ant kairiosios rankos, maždaug viduryje tarp alkūnės ir riešo, buvo užmauta masyvi apyrankė. Kitokių papuošalų vyrų kapuose neaptikta.

Valdomuose palaidotos moterys puošėsi kitų tipų papuošalais. Kape Nr. 7 ant moters kaklo uždėta žalvarinė antkaklė su kabliuku ir kilpute. Jos tordiruotas lankelis buvo atsuktas į priekį, o užsegimas buvęs ant sprando. Ties abiem moters pečiais, dešinėje išilgai, o kairėje kiek įkypai, rasti du žalvariniai žiediniai smeigtukai su trumpais grandinėlių fragmentais. Smeigtukais turėjo būti susegta moters skraistė ar skara. Smarkiai suardytame moters kape Nr. 3 aptikta tokios pat antkaklės, kaip anksčiau minėtame, fragmentas ir kelios smulkios įvijėlės kaklo srityje. Jos galėjo būti prisiūtos prie marškinių, tačiau greičiausiai suvertos ant siūlo kaip apvara. Mažos mergaitės kape Nr. 6 rasta trečia to paties tipo antkaklė, o ties dešiniuoju smilkiniu dar smulki įvijėlė. Gali būti, kad ji pritvirtinta prie galvos dangos, tačiau, ar tai būta kepuraitės, ar pagalvio, nenustatyta. Suardytame kape Nr. 14, kuriame neišliko rankų kaulų, rastas deformuotos įvijinės apyrankės fragmentas, išjudintas iš savo pirminės vietos. Sprendžiant iš apyrankės tipo, kape galėjo būti palaidota moteris. Dar vienas papuošalas – geležinis lazdelinis smeigtukas rastas suardytame kape Nr. 19. Jis, matyt, gulėjo po mirusiojo kaulais, nes aptiktas pastaruosius nuimant. Smeigtuko padėtis rodo, kad jis panaudotas ne papuošimui, o mirusiojo įkapių drobulei susegti. Tokia geležinių lazdelinių smeigtukų padėtis užfiksuota daugumoje Lieporių kapinyno kapų[17]. Beje, jie randami vyrų, moterų ir vaikų kapuose, todėl Valdomų kapinyno 19 kapo mirusiojo lyties pagal jį nustatyti negalima.

Pietinės kapinyno dalies kapuose aptikti tik 6 radiniai, iš jų 4 yra papuošalai. Tai trys žiedai paplatintu priekiu ir žalvarinis žvangutis. Vienas iš jų rastas suardytame kape Nr. 5a, o du likusieji dvigubame moterų kape Nr. 10a. Abu žiedus ant kairiosios rankos pirštų mūvėjo viena moteris. Žvangutis rastas vaiko kape Nr. 3a, kur gulėjo kiek žemiau klubų sąnarių. Galima spėti, kad jis buvo pririštas vaikui prie juostos.

Antrosios grupės įkapės – darbo įrankiai ir ginklai – į kapus mirusiesiems būdavo dedami įvairiai. Valdomų kapinyne ginklų rasta daugiau, todėl apžvalgą tenka pradėti nuo jų. Pagrindinis ir dažniausiai Valdomų bendruomenės vyrų naudotas ginklas buvo ietis. 8 ietigaliai rasti 4 kapuose, o atsitiktinai dar 6. Iečių skaičius kapuose skirtingas. Turtingiausiame kape Nr. 1A jų buvo net trys, kapuose Nr. 2, 11 po dvi, o kape Nr. 20 – viena. Ietys buvo dedamos į kapo duobę šalia karsto, jų antgaliai paprastai guli prie galvos, padėti labai tvarkingai, visų smaigaliai vienoje linijoje. Ietys dedamos tiek kairėje, tiek dešinėje pusėje. Valdomuose jų dėjimo tvarka pasiskirstė beveik perpus – kapuose Nr. 1A padėtos iš kairės, o kapuose Nr. 12, 20 – iš kairės (11 pav.).

[17] Salatkienė B. Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais*, Vilnius, 1992, t. 1, p. 120.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

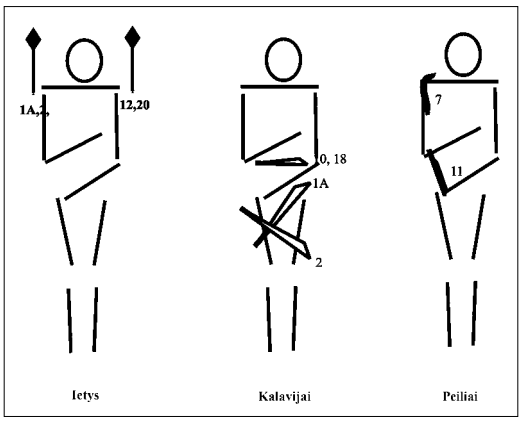

11 pav. Įkapių dėjimo tvarka

Suaugusių vyrų kapuose rasti du plačiagaliai kalavijai, o dar dviejų tokio pat tipo kalavijų miniatiūros aptiktos berniukų kapuose. Nusistovėjusios jų dėjimo į kapą tvarkos nebūta. Suaugusiems kalavijai būdavo įstrižai padedami ant kojų, ašmenimis galvos pusėn, rankena dešinėje. Tačiau kape Nr. 1A kalavijo smaigalys buvo pakreiptas juosmens link ir gulėjo ant dubenkaulio, rankena ant dešiniojo šlaunikaulio, o kape Nr. 2 atvirkščiai – smaigalys siekė kairiosios kojos kelio sąnarį, rankena nukreipta juosmens link. Abiejuose berniukų kapuose miniatiūriniai plačiagaliai kalavijai buvo padėti vienodai – skersai kapo, ant mirusiojo juosmens, ašmenimis galvos link, smaigaliu į kairę. Iš tokios kalavijų padėties galima spręsti, kad jie nebūdavo prikabinami mirusiajam prie diržo, o padedami į kapą atskirai (11 pav.).

Prie ginkluotės priskirtini ir du rasti pentinai. Vienas jų – unikalus ažūrinis žalvarinis su antropomorfiniais ornamentais, o netoli jo ir žalvarinė sagtelė su dirželio apkalu buvo rasti suardytame kape Nr. 1, todėl jų padėtis liko nenustatyta. Kitas pentinas – geležinis juostinis, su nedideliu dygliu – aptiktas kape Nr. 21 prie mirusiojo kairės kojos čiurnos. Tokioje padėtyje geležiniai pentinai buvo rasti ir Lieporiuosè[18].

Darbo įrankių aptikta labai nedaug, ir visi tik moterų kapuose. Tai peiliai iš kapų Nr. 7, 9, 11 ir 12a. Du iš jų su tiesia nugarėle, o kiti du lenkta viršūne (kapai Nr. 7, 9). Abiejų tiesiųjų peilių padėtis kape vienoda – jie gulėjo dubens kaulų dešinėje pusėje, ašmenimis į kairę, išilgai kapo. Tai rodo, kad jie buvę prikabinti prie mirusiosios juostos, greičiausiai įdėti į odines makštis. Įdomu, kad peilių nešiosena nepasikeitė per visą Valdomų kapinyno naudojimo laikotarpį. Peilį, pagrindinį savo įrankį, moterys nuolat nešiojosi su savimi (11 pav.).

Peilio lenkta viršūne padėtis kapuose skirtinga. Kape Nr. 7 jis buvo padėtas mirusiajai ant dešiniojo peties, ašmenimis krūtinės pusėn, o kape Nr. 9 gulėjo ant kojų, tarp šlaunikaulių. Matyt, tai būta įrankio, kuris naudotas rečiau, todėl dedamas į kapą kaip antrosios grupės įkapė ir nuolatinės savo vietos kape neturėjo (11 pav.).

Radinių analizė

Valdomų kapinyno radiniai yra saugomi Šiaulių „Aušros“, Lietuvos nacionaliniame ir Gruzdžių gimnazijos muziejuose (GGM). Jų analizę sunkina tai, kad GGM nebuvo sutvarkyta eksponatų apskaita, į inventorinę knygą neįrašytas kiekvienas radinys atskirai. Kapinyno tyrinėjimų laikotarpiais inventorinės knygos, ko gero, visai nebūta. Dabartinė muziejaus vedėja L. Gulbinaitė teigė, kad šiuo metu knygoje nesama įrašų apie Valdomų radinius, kurie įtraukti į Lietuvos archeologijos atlasą. Inventorinėje knygo-

[18] Salatkienė B. Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais*, Vilnius, 1992, t. 1, p. 119.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

je pavyko rasti tik tokį įrašą: „*385 – Archeologiniai radiniai iš Valdamų žvyryno – segės, žalvariniai rankų papuošalai, ietigaliai. 1981 05 20*“. Šis įrašas tikriausiai padarytas po buvusios muziejaus vedėjos A. Dereškevičienės aprašyto ekskavatorininko vizito[19]. Jokių metrikų ar numerių ant archeologinių dirbinių nėra, todėl nebuvo įmanoma nustatyti, kurie iš jų ir kada į muziejų yra patekę. Neaišku, kurie radiniai išliko, o kurie dingę. Be metrikos ir inventoriaus numerio taip pat neįmanoma tiksliai sužinoti, kurie iš GGM saugomų archeologinių dirbinių yra rasti Valdomuose, o kurie kitose vietose. A. Dereškevičienė rašo, kad muziejuose saugomi dirbiniai –

„*ietys, mokinių rastos gyvenvietėse beariant žemę, vienas kitas akmenėlis, primenantis kirvuką, senovinės sagtys, sagos kryželiai*“[20] – atnešti iš įvairių vietų.

Dėl šios priežasties analizuojant radinius bus remiamasi tik literatūroje nurodomais dirbiniais, o kitų iliustracijos pateiktos kaip tikėtina Valdomų kapinyno medžiaga (6, 7 pav.).

Darbo įrankiai. Iš darbo įrankių Valdomuose rasti peiliai ir pjautuvai. A. Tautavičius savo ataskaitoje mini vietinių žmonių pasakojimus apie čia rastus geležinius įmovinius kirvius – vyrų darbo įrankius[21]. Vienas toks kirvis (ilgis 21,5 cm, ašmenų plotis 6,5 cm) dabar saugomas GGM, tačiau jis be metrikos, todėl galima tik spėti, kad iš Valdomų.

2 lentelė
Darbo įrankiai

Kapo Nr.	Peiliai		Pjautuvai
	tiesia nugarėle	lenktu smaigaliu	
7		1	
9		1	
11	1		
12a	1		
Atsitiktiniai	2	2	1
Iš viso:	4	4	1

Valdomų peiliai gali būti skirstomi į du tipus. Vienas jų – tiesia geležte, o kitas – lenktu smaigaliu. Pastarasis dar vadinamas peiliu-pjautuvėliu.

Peiliai tiesia geležte. Pirmajam tipui priklauso 4 peiliai. Vienas jų rastas moters kape Nr. 11 (12:3 pav.), antrasis buvo atsitiktinis radinys, trečiasis aptiktas vėlyvosiose kapinyno dalies moters kape Nr. 12a, o ketvirtasis toje pat kapinyno dalyje rastas atsitiktinai (13 pav.). Abu kapuose rastieji peiliai buvo prikabinti prie diržo, geriau išsilaikę. Kapo Nr. 11 peilio ilgis 18,6 cm, o ašmenų plotis 2,5 cm. Jo įkotė susiaurinta iš abiejų pusių, 4 cm

[19] Dereškevičienė A. Mokyklos muziejaus aprašymas, *Gruzdžiai,* Klaipėda, 1999, p. 294.
[20] *Ten pat*.
[21] Tautavičius A. Valdamų kapinyno, Gruzdžių apyl., Šiaulių raj., 1963 m. spalio 8–17 d. kasinėjimų ataskaita, Vilnius, 1964, *LII*, Nr. 108 (315), p. 15.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

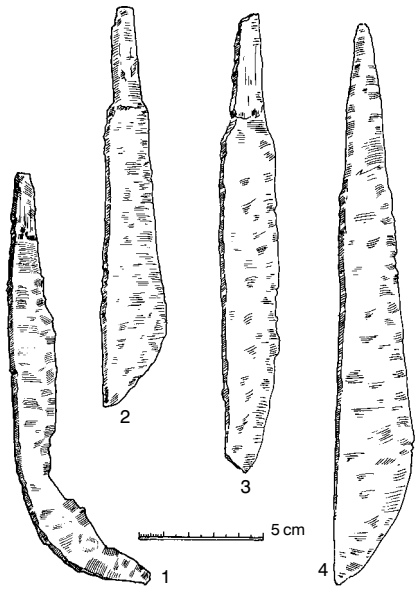

12 pav. 1963 metais rasti peiliai: 1–9 kapas, 2–18 kapas, 3–11 kapas, 4–10 kapas

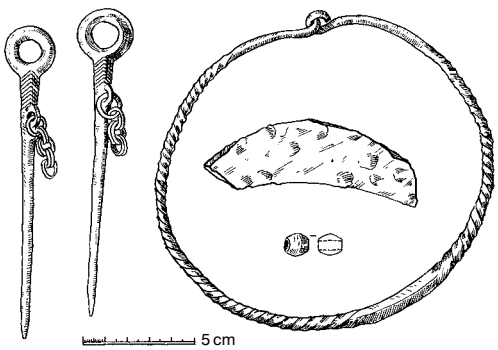

14 pav. Moters kapo Nr. 7 radiniai: žiediniai smeigtukai, antkaklė, peilis, gintarinis karoliukas

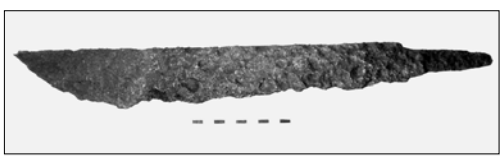

16 pav. Plačiagalis kalavijas iš vyro kapo Nr. 1A

17 pav. Vyro kapo Nr. 2 radiniai: įmoviniai ietigaliai, plačiagalis kalavijas

13 pav. 1989 metų radiniai: žiedai (5a kapas, 10a kapas), geležinė grandis, peilis (12a kapas)

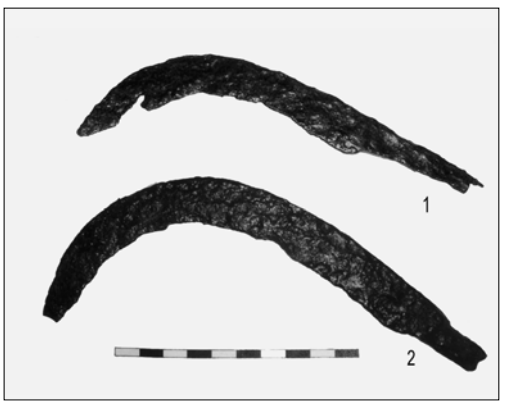

15 pav. Atsitiktinai rasti peilis lenktu smaigaliu (1) ir pjautuvas (2)

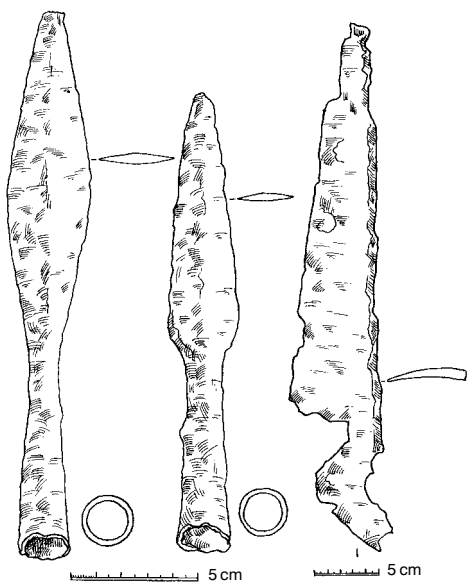

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

ilgio, ašmenys suapvalinti iš apačios, smaigalys nulūžęs. Kapo Nr. 12a peilis su įtvara ir medinėmis kriaunomis, kurios buvo sutvirtintos trimis žalvarinėmis kniedėmis. Įrankio ilgis 14 cm, ašmenų plotis 2,1 cm, jų galas suapvalintas iš apačios. Abu atsitiktiniai peiliai sunykę, išliko tik fragmentai.

Geležiniai peiliai tiesia geležte vyrų ir moterų kapuose Lietuvoje randami nuo pirmųjų amžių po Kristaus, o ypač gausiai – vėlyvajame geležies amžiuje. Jų forma mažai keitėsi, skirtingi tik dydžiai[22]. Tai dažniausiai aptinkami ir labiausiai paplitę universalūs vyrų ir moterų darbo įrankiai.

Peilių lenktu smaigaliu Valdomuose rasta tiek pat, kaip ir tiesia nugarėle – keturi, tačiau vis šiaurinėje kapinyno dalyje. Du peiliai aptikti moterų kapuose Nr. 7 (11 pav.) ir Nr. 9 (12:1 pav.), o kiti du rasti atsitiktinai. Pirmieji buvo padėti pečių ar kojų srityje. Geriau išlikę peilis iš kapo Nr. 9 ir vienas atsitiktinis (15:1 pav.), o kiti du sunykę. Jų dydžiai panašūs – ilgiai 16,9 cm (kapas Nr. 9) ir 18,5 cm, o ašmenų plotis vienodas – 2 cm. Abiejų peilių ašmenys nudilę ir vidurinė dalis kiek siauresnė. Forma nežymiai skiriasi. Kapo Nr. 9 peilio smaigalys užlenktas labiau, ši dalis trumpesnė, o atsitiktinio peilio lenkimo lankas platesnis. Apie kitų dviejų peilių dydį ir proporcijas spręsti negalima, nes išlikę tik nedideli fragmentai.

Peiliai-pjautuvėliai, arba peiliai lenktu smaigaliu, buvo vieni iš pirmųjų geležinių dirbinių Lietuvoje. Vėliau jie randami Lietuvoje, Latvijoje, žiemgalių, sėlių, latgalių gyventose žemėse[23], tačiau I tūkstantmečio antroje pusėje po Kristaus jie būdingiausi Šiaurės Vidurio Lietuvai, pietinių žiemgalių gyventoms žemėms[24]. Peilių-pjautuvėlių rasta Linksmùčiuose, Diržiuosè (Pakruojo r.)[25], Papìlėje (Akmenės r.)[26].

Kitas darbo įrankis, vienintelis, rastas 1955 m. atsitiktinai ir gerai išlikęs, buvo pjautuvas. (15:2 pav.). Nuo peilių-pjautuvėlių pjautuvas skiriasi forma – jo geležtė tolygiai išlenkta per visą ilgį, didžiausias išlinkimas yra viduryje, o ne prie smaigalio. Valdomų pjautuvo ilgis – 24 cm lanku bei 19 cm tarp smaigalio ir įkotės. Ašmenų plotis 2 cm. Smaigalio ir įkotės galai nulūžę.

Pagal R. Kulikauskienės sudarytą tipologiją Valdomų pjautuvas skiriamas pjautuvų su žemyn nulenkta viršūne tipui, kuris datuojamas IX–X a. Tokie pjautuvai būdingi pietinių žiemgalių sričiai[27].

Geležiniai pjautuvai Lietuvos teritorijoje žinomi nuo pirmųjų amžių po Kristaus, tačiau, skirtingai nuo peilių, jie dažniausiai randami moterų kapuose[28].

Taigi darbo įrankių Valdomų kapinyne nėra daug ir jie neįvairūs – tik 9 (4 peiliai tiesia geležte, 4 lenktu smaigaliu ir vienas pjautuvas). Visi, kaip moterims labiau būdingi darbo įrankiai, ir rasti moterų kapuose. Vyrų kapuose buvo aptikti tik ginklai.

Ginklai ir ginkluotė. Valdomų kapinyne ginklų rasta kur kas daugiau, nei darbo įrankių, didesnė ir jų įvairovė. Tai kalavijai, ietys ir raitelio aprangos detalė – sagtys, pentinai. Ginklai aptikti ne tik suaugusių vyrų, bet ir berniukų kapuose. Tai rodo didelę karybos svarbą to laikotarpio Valdomų bendruomenėje.

[22] Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. *Lietuvos TSR archeologijos bruožai* (toliau – *Archeologijos bruožai*), Vilnius, 1961, p. 180.
[23] Grigalavičienė E. *Žalvario ir ankstyvasis gelãžies amžius Lietuvoje*, Vilnius, 1995, p. 142–143.
[24] Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuva valstybės priešaušriu,* Vilnius, 2001, p. 236.
[25] *Archeologijos bruožai*, p. 404.
[26] Salatkienė B. Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai, *Papilė,* Vilnius, 2004, p. 155.
[27] Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuva valstybės priešaušriu,* Vilnius, 2001, p. 236, pav. 90b.
[28] *Archeologijos bruožai*, p. 180; Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius, 1986, p. 164–165.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

3 lentelė
Ginklai ir ginkluotė

Kapo Nr.	Kalavijai		Ietigaliai			Pentinai	
	Vyriški	Miniatiūros	Įtveriamieji	Įmoviniai		Žalvariniai	Geležiniai
				Karklo	Juostiniai		
1A	1			3			
1						1	
2	1			1			
10		1					
12				2			
18		1					
20				1			
21							1
Atsitiktiniai			1	5			
GGM			1	2	1		

Kalavijai. Rasti 4 vieno tipo – plačiagaliai kalavijai. Du iš suaugusiųjų – vyrų kapuose Nr. 1A (16 pav.) ir Nr. 2 (17 pav.) buvo įprastinio dydžio, o likusieji iš berniukų kapų Nr. 10 (12:4 pav.) ir Nr. 18 (12:2 pav.) yra tikrų ginklų miniatiūros, arba vaikams pritaikyto dydžio ginklai. A. Tautavičius viename iš savo rankraščių rašo apie laboratorinius tyrimus, parodžiusius, jog jie padaryti ne iš plieno, o iš paprastos geležies[29]. Tas faktas leidžia daryti prielaidą, kad miniatiūriniai kalavijai buvo nukaldinti specialiai mirusių vaikų įkapėms.

Visų plačiagalių kalavijų forma panaši, skiriasi tik matmenys. Ilgiausias – iš kapo Nr. 1A, jo ilgis 46 cm, ašmenų plotis 6 cm. Kiek trumpesnis ir labiau sunykęs kapo Nr. 2 kalavijas. Jis 42 cm ilgio, tačiau smaigalys nulūžęs, todėl tikrasis ilgis galėjo būti apie 44 cm, o ašmenų plotis toks pat – 6 cm. Abu miniatiūriniai kalavijai yra charakteringos formos, su išplatintais ašmenimis prie pat smaigalio, jų dydis skirtingas. Kapo Nr. 10 kalavijas 22,8 cm ilgio su 3 cm pločio ašmenimis, o kapo Nr. 18 kiek mažesnis – 16,5 cm ilgio ir 2,5 cm pločio.

Plačiagaliai kalavijai priklauso kalavijų be skersinių tipui ir buvo paplitę Vidurio ir Šiaurės Lietuvoje, Latvijos Žiemgaloje ir Latgaloje, žemaičių, žiemgalių ir latgalių gyventose žemėse VIII–IX a.[30]

Ietigaliai. Svarbiausias geležies amžiaus ginklas buvo ietis su geležiniu antgaliu. Jų būta įvairių dydžių ir funkcijų, nuo to priklausė antgalių formos ir matmenys. Kaip daugumoje kapinynų, didžiausią Valdomuose rastų ginklų dalį taip pat sudarė ietigaliai – keturiolika. Dar 6 ietigaliai saugomi GGM. Kai kurie iš jų gali būti iš Valdomų, tačiau be metrikų, todėl čia nebus apžvelgiami. Aštuoni ietigaliai rasti kapuose, o likusieji 6 – atsitiktinai. Daugiausia ietigalių buvo kape Nr. 1A – trys, kapuose Nr. 2 ir Nr. 12 aptikta po du, o kape Nr. 20 – vienas.

Valdomuose atsitiktinai rasti 2 įtveriamieji ietigaliai ir 4 iš 12 įmovinių ietigalių. Įtveriamieji – labai skirtingi. Vienas jų labai stambus, 43,5 cm ilgio, su plačia lauro lapo formos 3,2 cm pločio plunksna. Jo įtvara per vidurį pastorinta. Kitas įtveriamasis ietigalis sunykęs, jo smaigalys ir įtvaros galas nulūžę, todėl tik-

[29] Tautavičius A. *Iš seniausių laikų* (rankraštis), 1972, p. 7. *D. Šniuko asmeninis archyvas.*
[30] *Archeologijos bruožai*, p. 419–420.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

rasis ilgis nenustatytas, tačiau jis buvo kur kas mažesnis. Išlikusios dalies ilgis 17,3 cm, o plunksnos plotis 2,5 cm.

Įtveriamieji ietigaliai buvo naudoti nuo VI a. iki vėlyvojo geležies amžiaus pabaigos[31], tačiau dažniausiai randami VIII–IX a. kapuose[32]. Jie daugiausiai paplitę Šiaurės Vidurio Lietuvoje[33] ir Latvijoje[34]. Kapinynuose jie randami kartu su įmoviniais ietigaliais, tik daug rečiau. Žiemgalių kapinynuose įtveriamieji ietigaliai sudaro tik kelis procentus[35]. Taigi Valdomuose rastųjų įtveriamųjų ir įmovinių ietigalių santykis iš esmės atitinka labiausiai paplitusią proporciją.

18 pav. Įmoviniai ietigaliai

Visi įmoviniai ietigaliai vieno tipo – su karklo lapo pavidalo plunksna, bet nevienodos formos. Visi trys iš kapų Nr. 1A, Nr. 20 ir 1955 m. atsitiktinai rastieji yra ypatingai taisyklingų ir grakščių formų. Jų įmova kiek trumpesnė už plunksną, gana siaura, o prie pat įmovos plunksna išplatinta, smaigalio link ištęsta, siaura, beveik plokščia (18 pav.). Vienoda grakšti forma leistų spėti, kad ietigalius galėjo nukalti tas pats kalvis. Kape Nr. 2 rastieji ietigaliai šiek tiek skyrėsi (17 pav.). Vienas jų panašus į ką tik aprašytuosius, tačiau įmova susikirtime su plunksna storesnė, o antrojo plunksnos forma Lietuvos nacionalinio muziejaus inventorinėje knygoje įvardinta kaip *„plokščio ovalo“* (LNM AR 395:5). Ji plačiausia ne apačioje, kaip kitos, o viduryje, tačiau gana siaura, todėl ietigalis priskirtas karklo lapo formos tipui. Ietigalių ilgis skirtingas, nuo 15 iki 24 cm, o dažniausiai – apie 20 cm. Ilgiausias ietigalis rastas kape Nr. 1A, o trumpiausias – Nr. 20. Visos plunksnos panašaus pločio – 2,2–3,3 cm. Pats mažiausias ietigalis iškastas kape Nr. 20 – jo ilgis 15 cm, plunksnos plotis 2,2 cm, o įmovos skersmuo 1,9 cm.

Įmoviniai ietigaliai labai paplitę visoje Lietuvoje ir randami kapuose nuo pirmųjų amžių po Kristaus[36] iki XII a.[37] R. Volkaitė-Kulikauskienė pastebi, kad vėlyvajame geležies amžiuje kiek keičiasi ietigalių forma, jie darosi lengvesni, plunksnos siauresnės[38]. Kaip tik šią tendenciją ir atitinka Valdomų kapinyno ietigaliai.

Tarp GGM saugomų ietigalių vienas yra juostinis, taip pat būdingas vėlyvajam geležies amžiui[39], tačiau, nesant neginčijamų duomenų, kad jis iš Valdomų, telieka jį paminėti tik kaip galimą antrąjį Valdomų ietigalių tipą.

Pentinai. Prie ginkluotės galima priskirti ir raitelio aprangos elementą – pentinus. Jie rasti dviejuose vyrų kapuose – Nr. 1 ir Nr. 21. Pirmasis kapas buvo visai suardytas, todėl apie pentino vietą jame nieko negalima pasakyti, o antrajame jis buvo prie mirusiojo kairiojo kulno. Neaišku, kaip jis buvo pritvirtintas,

[31] *Archeologijos bruožai*, p. 452.
[32] Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*, Vilnius, 1996, p. 136.
[33] Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuviai IX–XII amžiais*, Vilnius, 1970, p. 221.
[34] *Latvijas PSR arheoloģija*, Rīga, 1974, tab. 39:7,8.
[35] Vaškevičiūtė I. Etnokultūrinė žiemgalių sritis, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2000, p. 168.
[36] Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius, 1986, p. 173.
[37] Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuviai IX–XII amžiais*, Vilnius, 1970, p. 226.
[38] Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuva valstybės priešaušriu, Vilnius, 2001, p. 367.
[39] *Ten pat*.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

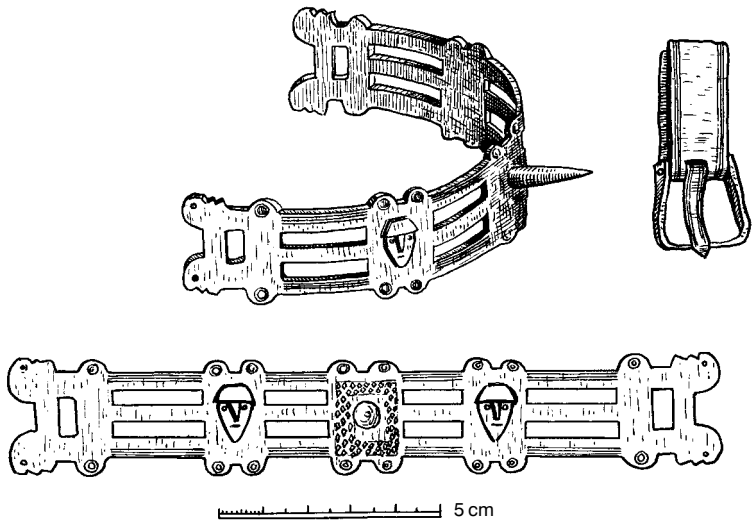

19 pav. Ažūrinis žalvarinis pentinas iš vyro kapo Nr. 1

tačiau Lieporių kapinyne rastas toks pat pentinas ir taip pat prie kairiosios kojos buvo prisegtas odiniu dirželiu su žalvarine sagtele[40]. Šis pentinas labai paprastas – tai siaura, apie 1 cm pločio geležies juostelė, sulenkta lanku. Tarp jos galų 8,9 cm pločio tarpas. Pentino lanko viduryje pritaisytas nedidelis spyglys. Radinys buvo labai sunykęs, todėl tikrasis spyglio ilgis lieka neaiškus.

Antrasis Valdomų pentinas labai puošnus. Tai žalvarinė lietinė ažūrinė reljefinė 15,5 cm ilgio ir 2,7 cm pločio juostelė, išlenkta kiek suspaustu puslankiu. Abu jos galai paplatinti ir turi pailgas skersines angas dirželiui pritvirtinti. Pentino lanko viduryje yra keturkampė plokštelė su ataugėlėmis kampuose, kurios viduryje įtaisytas 1 cm ilgio spyglys. Plokštelė puošta rombinėmis įkartomis, įmuštomis plačia keturkampe juosta, einančia plokštelės pakraščiais. Abu pentino lanko šonus puošia tokio pat dydžio plokštelės su viduryje išlietais vyrų galvų su šalmais atvaizdais. Visų 5 plokštelių ataugėlės puoštos įmuštomis akutėmis (19 pav.). Kartu su pentinu buvo rasta ir žalvarinė sagtelė. Taigi pentinas prie kojos buvo prisegamas odinius dirželiu su keturkampe sagtele. Dirželio fragmentas yra išlikęs keturkampio žalvarinio diržo galo apkalo viduje.

Tai labai retos formos, prabangus pentinas. A. Tautavičius, radęs jį 1963 m., teigia, kad, be Valdomų, tokie pentinai rasti Pryšmañčiuose (Kretingos r.) ir Prie̓kulės rajone Latvijoje[41]. Lietuvos ir Latvijos archeologai laikosi vienos nuomonės, kad pentinai su antropomorfiniais ornamentais yra pagaminti Skandinavijoje X a. ir mūsų kraštą pasiekę prekybos keliais[42].

Papuošalai. Visuose kapinynuose papuošalų paprastai randama daugiau, nei darbo įrankių ir ginklų. Pirmiausia dėl to, kad papuošalus dėvėjo visi, – vyrai, moterys ir vaikai, jie buvo dedami į kapus beveik visiems mirusiesiems. Antra, papuošalų įvairovė pagal funkciją ir tipologiją labai didelė. Kartu su papuošalais bus aptartos ir drabužių, galvos

[40] Salatkienė B. Lieporių (Šiauliai) kapinyno 1990 ir 1991 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais*, Vilnius, 1992, t. 1, p. 119.

[41] Tautavičius A. *Iš seniausių laikų*, 1972, p. 9 (rankraštis). *D. Šniuko* asmeninis *archyvas*.

[42] Шноре Э. *Д.* Шпоры городища Асоте и их место в классификации шпор, *Światowit*, 24, Warszawa, 1962, p. 579–580, pav. 1; Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais, *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, Vilnius, 1972, p. 218, pav. 31.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

apdangalų bei apavo apdailos detalės, nes dėl randamų menkų aprangos likučių ar visiško jų nebuvimo netikslinga jas aptarti atskirai. Papuošalus parankiausiai nagrinėti tokia tvarka, kaip jie buvo nešiojami.

4 lentelė
Papuošalai

Kapo Nr.	Galvos danga	Antkaklės			Segės		Smeigtukai					Apyrankės			Žiedai		Karoliai	Sagtys	Įvijos	Žvangučiai
		Su kabliuku ir kilpute	Balnelinės	Užkeistais g.	Lankinės aguoninės	Pasaginė	G. lazdeliniai	Žiediniai	Trikampe galvute	Kryžiniai	Fragmentai	Masyvios	Juostinės	Įvijinės	Juostiniai	Paplatintu priekiu				
1A	1				1							1								
3		1																		
6	1	1																		
7		1						2									1		2	
10	1							1			1									
14														1						
19							1													
3a																				1
5a																1		1		
10a																2				
Atsit.		4	2					5	1	3	1			2	2				8	
GGM		1	1	1	1	1		1		4			3	5	2	3			6	

Galvos danga. Lietuvos kapinynuose retai randama drabužių ir jų priedų – kepurių, diržų, batų, daugiausiai išlieka vien juos puošusios metalinės detalės. Tik dviejuose Valdomų kapuose aptikta galvos dangos likučių. J. Naudužas taip aprašo vieną iš šių radinių:

„Ant kaukolės vidurio, 7 cm nuotoly nuo akių orbitų, kiek aukščiau kaktos, rasta žalvarinė įvija (1 pav.*). Prie įvijos smulkios organinės medžiagos liekanos, primenančios supuvusios odos trupinius. Analogiškos įvijos iš kaukolės abiejų pusių ties smilkiniais (jos atpreparuojant subyrėjo)“*[43].

Iš šio aprašymo galima spręsti, kad mirusiajam ant galvos buvo uždėta odinė kepurė, priekyje, kaktos srityje papuošta žalvarinių įvijų eilute. Prie kepurės krašto įvijos tikriausiai buvo prisiūtos. Vaiko kape Nr. 6 ties dešiniuoju smilkiniu, po kaukole, aptikta smulki žalvarinė įvijėlė, o kitame vaiko kape, Nr. 10, prie kairiojo smilkinio rastas nedidelis natūralaus gintaro gabaliukas. Galima spėti, kad abu vaikai buvo palaidoti su panašiomis kepuraitėmis, tik, matyt, audeklinėmis, nes prie kaukolių nerasta organikos pėdsakų. Įvijėlė galėjo būti prisiūta, o gintarėlis buvo kaip nors kitaip pritvirtintas prie galvos apdangalo, gal įsiūtas ar pririštas siūlu.

[43] Naudužas J. Šiaulių r. Gruzdžių apyl. Valdamų k. (kol. „Komunizmo rytas“) aptikto kapinyno aprašymas, Šiauliai, 1955 06 04, *LII*, Nr. 108, p. 3.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Tokio tipo ir panašiai papuoštos kepurės žinomos ir iš kitų Šiaurės Vidurio Lietuvos kapinynų. Papilės kapinyno vyro kape Nr. 1 ant mirusiojo kaktos išlikusios dvi plonų žalvarinių įvijėlių eilės, kurių viename gale ties dešiniuoju smilkiniu rastas gintarinis karoliukas, o kitame, ties kairiuoju smilkiniu, – žalvarinė grandis. Iš radinių padėties kape atrodo, kad įvijų eilė, karoliukas ir grandis puošė priekinę kepurės dalį. Panašūs to paties kapinyno kapo Nr. 3 radiniai. Čia mirusiosios galvą juosė žalvarinių įvijėlių eilė, o kaktos viduryje buvo išlikęs gintarinis karolis. Šiame kape taip pat nėra išlikę kokios nors organinės medžiagos po įvijėlių eile, todėl lieka ne visai aišku, koks galvos apdangalas puošė mirusiosios galvą. Panašumas su vyro kapo radiniais leistų daryti prielaidą, kad ir moters kape galėjo būti žalvariu bei gintaru papuošta audeklinė kepuraitė[44]. Tokios pačios kepurėlės, tik be gintarinio karolio ir žalvarinės grandies, buvo rastos ir Stungių (Joniškio r.) vyro kape Nr. 2[45], Pãvirvytės (Akmenės r.) kapinynuose[46].

Kaklo papuošalai. Tradiciniai baltų genčių kaklo papuošalai buvo įvairios apvaros ir žalvarinės ar sidabrinės antkaklės. Valdomų moterų kapuose rasta abiejų tipų kaklo papuošalų. Suardytame kape Nr. 3 kaklą puošė antkaklė, o prie jos, kaklo srityje, aptikta keletas smulkių žalvarinių įvijėlių. Kape Nr. 7 prie antkaklės rasta žalvarinė įvijėlė ir gintarinis dvigubo nupjauto kūgio formos karoliukas (14 pav.). Tikėtina, kad minėtuose kapuose palaidotų moterų kaklą puošė antkaklės ir ***apvaros***, suvertos iš įvijėlių, arba iš įvijėlių ir gintaro karolio. Karolis pailgas – 1,2 cm ilgio ir 1,1 cm skersmens (14 pav.), o įvijėlės 0,45 cm skersmens, standžiai susuktos iš plonos pusapvalio ar trikampio pjūvio žalvario vielos. Jų ilgis siekia 3–5 cm. Apie panašias apvaras esama duomenų ir iš kitų netolimų kapinynų. Papilės kapinyno 5 moterų kapuose rastos 6 apvaros. Jos dažniausiai labai paprastos, suvertos vien iš smulkių žalvarinių įvijėlių, kartais į apvaros vidurį būna įvertas dvigubo nupjauto kūgio formos gintarinis karolis. Apvaros suvertos ant lininio siūlo, kaip matyti iš kapo Nr. 4 radinių[47]. Apvarų iš žalvarinių įvijų su gintariniais karoliais buvo rasta ir Linksmùčių (Pakruojo r.) kapinyne. R. Volkaitė-Kulikauskienė mano, kad tokios apvaros būdingos Šiaurės Vidurio Lietuvos regionui[48].

Kur kas dažniau randamas kaklo papuošalas yra ***antkaklė***. Valdomuose jos rastos devynios, tačiau tik 3 moterų kapuose, o kitos – atsitiktinai. Dar 3 saugomos GGM, bet dėl jau minėtų priežasčių analizuojamos nebus.

Visos Valdomų antkaklės žalvarinės, dviejų tipų. Pirmasis – tai antkaklės su kabliuku ir kilpute, o antrasis – balneliniais galais. Prie pirmojo tipo priskirtos antkaklės buvo rastos kapuose Nr. 3, 6 ir 7, o dar 4 rastos atsitiktinai. Geriausiai išliko antkaklė iš kapo Nr. 7 (14 pav.), o kitos sunykusios. Kapo Nr. 3 antkaklė sulūžusi į 3 fragmentus, o papuošalo iš kapo Nr. 6 nulūžę abu galai. Atsitiktinai rastos dar dvi sveikos antkaklės ir 2 jų fragmentai (20 pav.). Dauguma antkaklių su kabliuku ir kilpute panašios – jų lankelis rombinio skerspjūvio, šonai tordiruoti, į galus plonėjantys. Vienas jų užbaigtas nedidele kilpute, sulenkta iš tos pačios vielos, o kitas nedidele grybo formos buožele, atlenkta statmenai. Savo forma iš-

[44] Salatkienė B. Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai, *Papilė*, Vilnius, 2004, p. 156–157.
[45] Vaškevičiūtė I. Stungių kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1995, t. 20, p. 236, pav. 22.
[46] Vaškevičiūtė I. Pavirvytės–Gudų kapinyno, Akmenės r., tyrinėjimų ataskaita, *LIIR*, f. 1, Nr. 1081.
[47] Salatkienė B. Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai, *Papilė*, Vilnius, 2004, p. 161–162.
[48] *Archeologijos bruožai*, p. 473.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

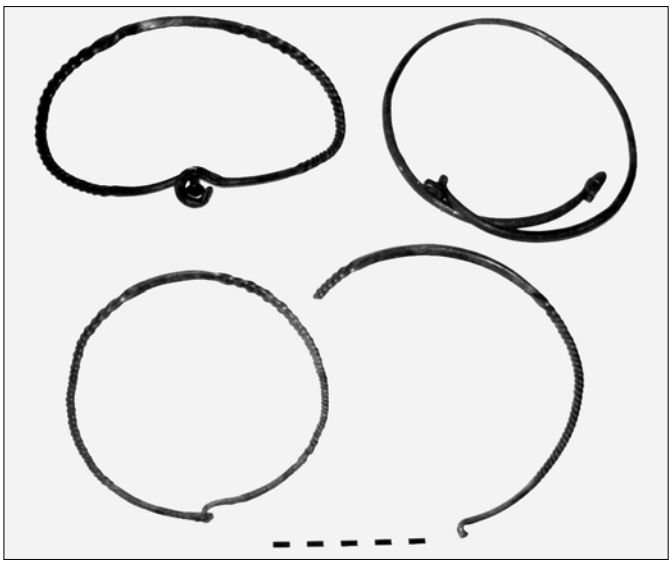

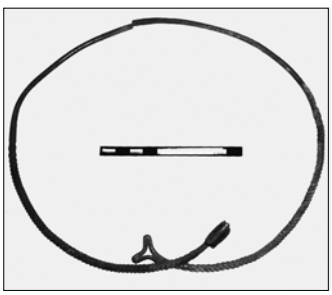

20 pav. Atsitiktinai rastos antkaklės: 1 – 1, 3, 4 su kabliuku ir kilpute, 2 – balneliniais galais

21 pav. Antkaklė su kabliuku ir kilpute

22 pav. Balnelinė antkaklė, saugoma GGM

siskiria viena iš atsitiktinai rastųjų antkaklių, kurios kilpelė didelė, padaryta suplokštinus lankelio galą ir išlenkus jį. Kilpelė puošta iškilia išilgine briauna, išrantyta skersinėmis įkartėlėmis (21 pav.). Dar viena tokia pati antkaklė yra GGM, galbūt taip pat iš Valdomų. Antkaklių skersmuo nuo 11,5 cm iki 15 cm, jų lankelių storis 0,5–0,6 cm.

Antkaklės su kabliuku ir kilpute labiausiai paplitusios Šiaurės ir Vakarų Lietuvoje ir ypač gausiai randamos IX–X a. kapinynuose[49].

Antrojo tipo antkaklėms su balneliniais galais priklauso tik dvi iš rastųjų apyrankių ir abi yra atsitiktiniai radiniai. Viena jų į „Aušros“ muziejų pateko po 1955 m. tyrinėjimų (20:2 pav.), o kita saugoma GGM. Pastaroji buvo publikuota LAA IV tome[50], jos autentiškumas abejonių nekelia, todėl čia ji bus aptariama detaliau.

Valdomų antkaklės balneliniais galais kiek skirtingos. Pirmõsios, saugomos Šiauliuose, lankelis apskrito skerspjūvio, šonai pastorinti, o galai, kurių vienas baigiasi balneliu, o kitas ramentu, gana smarkiai užkeisti. Pastorintų antkaklės šonų viršutinė pusė puošta smulkiomis įkartėlėmis, išdėstytomis trimis eilėmis. Skersiniais grioveliais dar puošti ir atlenkti ramento bei balnelio galai. Ramentas padarytas sulankščius vieną antkaklės galą, o balnelis – kitą, išplojus ir sulenkus lankeliu. Balnelį skersai kerta iškili briauna. Tuo tarpu Gruzdžių antkaklė, sulūžusi į dvi dalis, yra plonesnė, jos šonai nepastorinti, tordiruoti, užkeisti labai nedaug. Ramentas ir balnelis smulkesni, balnelis be skersinės briaunos, puoštas įkirstomis dvigubomis linijomis abiem pakraščiais ir skersai per vidurį. Kiek skiriasi ir antkaklių forma bei dydis. Pirmoji apskrita, 19 cm skersmens, jos lankelio storis 0,5–0,7 cm, antroji suspausta, elipsės formos, 23,5 × 20 cm dydžio, o jos lankelio storis 0,5 cm (22 pav.).

[49] I–XIII a. radiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1978, t. 4, p. 21–22.
[50] *Ten pat*, p. 26.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Balnelinės antkaklės būdingesnės Rytų Lietuvai, sėlių ir latgalių gentims, tačiau jų randama ir Šiaurės Vidurio Lietuvoje. Iš Valdomams artimesnių vietovių tokių antkaklių rasta Jakštáičiuose–Meškiuosė, Riñguvėnuose (Šiaulių r.), Pašiáušėje (Kelmės r.)[51]. Balnelinės antkaklės pradėtos nešioti VI a., labiausiai paplito IX–X a.[52] ir buvo žinomos iki XI a.[53]

23 pav. Lankinė segė iš vyro kapo Nr. 1A

Krūtinės papuošalai. Prie šios grupės papuošalų priskiriamos segės ir smeigtukai. Valdomuose buvo rasta tik viena segė, o smeigtukų keliolika.

Vienintelė Valdomų **segė** buvo rasta turtingame vyro kape Nr. 1A. Tai žalvarinė lankinė aguoninė segė (LAA, 45), gulėjusi mirusiajam ant krūtinės, pasukta įstrižai, kojele į kairę. Ji gana stambi, 12 cm ilgio ir 14,5 cm pločio. Segės galvutė, liemenėlis, kojelė ir lankelis padaryti iš trikampio skerspjūvio juostelių, puoštų skersiniais grioveliais. Įvijos galai užbaigti pusapvalio pjūvio aguonomis. Kojelės viduryje išlietos dvi ataugėlės. Segė prastai išlikusi, vienas jos įvijos ir lankelio galas nulūžę (23 pav.).

Lankinės aguoninės segės būdingos Šiaurės Vakarų Lietuvai ir datuojamos VIII–X a.[54]

Smeigtukai yra gausiausia Valdomuose rastų papuošalų grupė. Jų aptikta 15, tačiau dauguma – atsitiktiniai radiniai. Moters kape Nr. 7 mirusiajai ant krūtinės rasta žiedinių smeigtukų pora (14 pav.), vaiko kape Nr. 10 po smakru rastas žalvarinio smeigtuko adatos smaigalys, o kape Nr. 19 – geležinis lazdelinis smeigtukas. Visi kiti rasti atsitiktinai. Tiesa, 1963 m., dar prieš tyrinėjimus, Šiaulių „Aušros" muziejui buvo perduotos, matyt, vieno moters kapo įkapės, kurias sudarė dvi antkaklės (balnelinė bei su kabliuku ir kilpute), žiedinių smeigtukų pora, sujungta grandinėle, dvi įvijinės apyrankės ir peilis lenktu smaigaliu[55]. Taigi smeigtukų porą iš šio įkapių komplekto sąlyginai galėtume priskirti prie kapuose rastųjų, nors ir nebuvo išaiškinta jos padėtis kape.

Valdomų smeigtukai įvairių formų, tačiau gali būti suskirstyti į keturis tipus: 1) geležinius lazdelinius (1 vnt.), 2) žalvarinius žiedinius (9 vnt.), 3) kryžinius (3 vnt.) ir 4) trikampe galvute (1 vnt.). Dar vienas žalvarinis smeigtukas negali būti priskirtas kokiam nors tipui.

Geležinis lazdelinis smeigtukas buvo labai sunykęs. Jis mažas, tik 7,5 cm ilgio, su 1,6 cm skersmens galvute. Šio tipo smeigtukai paplito nuo pirmųjų amžių po Kristaus, randami vyrų ir moterų kapuose, kartais kaip papuošalai, o dažnai po griaučiais. Kapuose jie randami iki XI a.[56] Spėjama, kad geležiniais lazdeliniais smeigtukais buvo susegama laidotuvių drobulė. Tam galėjo būti panaudotas ir Valdomuose rastasis smeigtukas, aptiktas po krūtinės kaulais.

Smeigtukas trikampe galvute rastas tik vienas, ir tas pats atsitiktinai

[51] Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*, Vilnius, 1996, p. 182.
[52] I–XIII a. radiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1978, t. 4, p. 26.
[53] Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.*), Vilnius, 1996, p. 182.
[54] I–XIII a. radiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1978, t. 4, p. 45.
[55] Nezabitauskis A. Nauji radiniai Valdamų kapinyne, *Leninietis*, 1963, rugpj. 31.
[56] I–XIII a. radiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1978, t. 4, p. 77–78.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

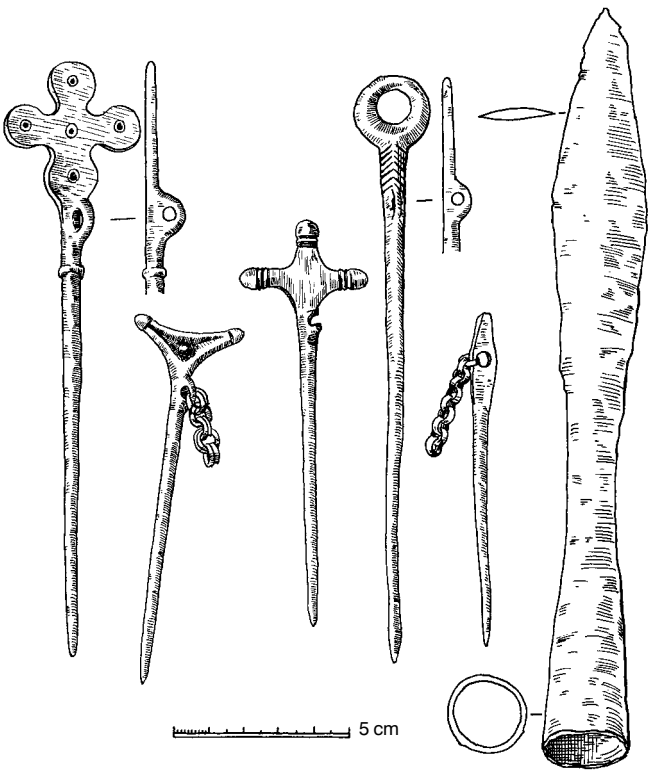

24 pav. 1963 metų tyrinėjimų metu rasti atsitiktiniai radiniai: 1, 3 – kryžiniai smeigtukai, 2 smeigtukas trikampe galvute, žiedinis smeigtukas, žalvarinis smeigtukas, įmovinis ietigalis

25 pav. Smeigtukai: žiediniai, nulūžusia galvute, kryžinis

26 pav. Žiedinių smeigtukų pora „Aušros“ muziejaus ekspozicijoje

(24:2 pav.). Jis priskirtas ankstyviausiai šio tipo smeigtukų grupei[57], yra nedidelis – 11 cm ilgio su 2,8 cm pločio galvute, kurios kampai užbaigti pusapvalėmis buoželėmis, kiek storesnėmis už pačią galvutę. Galvutės vidurys įdubęs, o jame išlieta ataugėlė. Į plokščią ąselę buvo įverta grandinėlė, sudaryta iš dvigubų plokščios vielos žiedelių, tačiau iš jos išlikęs tik 2,5 cm ilgio galiukas. Smeigtukai trikampėmis galvutėmis būdingiausi Šiaurės Vidurio Lietuvai ir Pietų Latvijai, labai retai randami kitur. Dauguma jų datuojami VI–VIII a., tačiau dar pasitaiko ir IX a. kapuose[58].

Valdomų kapinyne daugiausiai rasta žiedinių smeigtukų. Iš 9 smeigtukų po porą rasta moters kape Nr. 7 (14 pav.) ir 1963 m. rugpjūčio mėn. aptiktame išardytame moters kape, o kiti – atsitiktiniai radiniai (25 pav.). Geriausiai išsilaikiusi žiedinių smeigtukų pora yra iš jau minėto išardyto kapo. Jie visai vienodi, 17 cm ilgio, galvučių skersmuo 2 cm. Galvutės yra trikampio skerspjūvio, briaunelės puoštos labai smulkiomis įkartėlėmis, o tarpas tarp galvutės ir ąselės pagražintas eglutės rašto įkartėlėmis. Į abiejų smeigtukų ąseles įkabinta po apvalios vielos grandelę, o prie šios grandelės prikabintos dvi 110 cm ilgio grandinėlės, suvertos iš dvigubų plonos apskritos vielos žiedelių. Šiuo metu aprašytoji smeigtukų pora eksponuojama Šiaulių „Aušros“ muziejaus ekspo-

[57] *Ten pat*, p 79–80.
[58] *Ten pat*, p. 79.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

zicijoje (26 pav.). Antroji žiedinių smeigtukų pora iš kapo Nr. 7 taip pat neblogai išlikusi, tačiau jų ąselėse išliko tik trumpi, apie 2 cm ilgio, grandinėlių galiukai. Smeigtukų forma ir ornamentika tokia pat, kaip ką tik ką aprašytųjų, tačiau jie kiek mažesni – 13,8 ir 14 cm ilgio, galvučių skersmenys atitinkamai 2,4 ir 2,2 cm. Kitų žiedinių smeigtukų dydžiai taip pat panašūs – ilgis siekia nuo 11,5 iki 17,1 cm, galvučių skersmuo nuo 1,5 iki 2,1 cm. Visi jie puošti eglutės raštu po galvute (14 pav.). Pažymėtina, kad Lietuvos archeologijos atlase publikuotas žiedinis smeigtukas iš Valdomų, buvęs GGM[59], šiuo metu yra dingęs. Jo jau nematyti ir 1999 m. darytoje muziejaus fotografijoje[60].

Žiediniai smeigtukai gausiai randami Šiaurės Vidurio Lietuvoje ir Latvijos Žiemgaloje, retai pasitaiko Žemaitijoje, o kitose Lietuvos vietose visai nežinomi. Taigi žiediniai smeigtukai buvo pats būdingiausias Valdomų apylinkių smeigtukų tipas. Jie pasirodė VIII a. ir buvo nešiojami iki X a.[61]

Visi trys Valdomuose rasti kryžiniai smeigtukai buvo rasti atsitiktinai. Visi jie skirtingi. Ankstyviausias su pusrutulio formos buoželėmis kryžmų galuose rastas 1963 m. tyrinėjimų metu (24:3 pav.). Jis labai mažas, tik 11,4 cm ilgio, o jo kryžma 3,7 cm pločio. Buoželių kraštas nuo kryžmos pusės puoštas skersinių griovelių poromis. Tokie smeigtukai buvo labiausiai paplitę Šiaurės Vidurio Lietuvoje, keletas rasta žemaičių žemėse, nešioti VII–IX a.[62]

Kitų dviejų šio tipo smeigtukų kryžmas sudaro plokštelės, tačiau jos skirtingos. Vienas iš pirmųjų Valdomų radinių, pakliuvęs į „Aušros“ muziejų 1955 m., buvo kryžinis smeigtukas, kurio galvutę sudarė 3 plokštelės, dvi kryžmos galuose, o viena viršuje. Plokštelių centre įmušta po vieną akutę, o jų pakraščiai puošti labai smulkių skersinių įkartėlių eilute (25 pav.). Smeigtuko ilgis 13,8 cm, kryžmos plotis 2,8 cm. Tokie smeigtukai datuojami VIII–IX a. ir daugiausiai randami Šiaurės Vidurio Lietuvoje[63].

Antrojo kryžinio smeigtuko galvutę sudaro 4 plokštelės, išdėstytos kryžmai ir besijungiančios galvutės viduryje. Plokštelių galuose ir centre įmušta po akutę, o po lietine plokščia ąsele dar išlietas skersinis rumbelis, skiriantis smeigtuko galvutę nuo adatos (24:1 pav.). Šis smeigtukas pats didžiausias iš visų Valdomuose rastųjų: 17,4 cm ilgio, o jo galvutės dydis 3,8 × 3,8 cm. Šio tipo smeigtukai taip pat labiausiai paplitę Šiaurės Vidurio Lietuvoje, tačiau buvo naudoti kiek ilgiau, nei anksčiau aprašytieji – nuo VIII iki X a.[64]

1963 m. tyrinėjimų metu rastas vienas netipiškas smeigtukas, kuris tyrinėtojo vadinamas žalvariniu smeigtuku su grandinėlės fragmentu. Jo ilgis 9,6 cm, o grandinėlės – 5 cm. Smeigtukas tarsi visai be galvutės. Jo adatos viršutinė dalis išplota, suteikiant karklo lapo formą, viduryje iškalta skylutė, o į ją įkabinta grandinėlė, suverta iš trikampio skerspjūvio sulenktų žiedelių (24:5 pav.). Greičiausiai šis smeigtukas buvo padarytas iš nulūžusio smeigtuko adatos.

Rankų papuošalai. Prie rankų papuošalų paprastai priskiriama apyrankės ir žiedai. Buvo rasta tiek vienų, tiek ir kitų.

Valdomų kapinyne **apyrankės** retas radinys, visos aptiktos kapuose. Vie-

[59] *Ten pat*, p. 81.
[60] Dereškevičienė A. Mokyklos muziejaus aprašymas, *Gruzdžiai*, 1999, Klaipėda, p. 299.
[61] I–XIII a. radiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1978, t. 4, p. 81.
[62] *Ten pat*, p. 82.
[63] *Ten pat*, p. 83.
[64] *Ten pat*, p. 87.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

na jų buvo turtingame vyro kape Nr. 1A, kitos fragmentai rasti suardytame kape Nr. 14, o pora gerai išsilaikiusių apyrankių buvo iš jau anksčiau minėto suardyto moters kapo, kurio visos įkapės perduotos „Aušros“ muziejui. Apyrankės dviejų tipų – masyviosios ir įvijinės.

27 pav. Kario apyrankė iš vyro kapo Nr. 1A

Labai savita apyrankė iš vyro kapo Nr. 1A. Ji itin masyvi, jos dydis 7 × 5 cm, galų plotis 2,3 cm, o storis 1,5 cm, lankelis ties viduriu susiaurintas, o šonai nuo vidurio tolygiai išplatinti ir pastorinti. Masyviausi trapecijos formos skerspjūvio apyrankės galai, tarp kurių esama tik siauro tarpelio. Apatiniai apyrankės kraštai puošti labai smulkių skersinių įkartėlių eilutėmis, tačiau pats įdomiausias – jos galus puošiantis raštas (27 pav.). Tai 6 stilizuotos žmogaus figūrėlės be rankų, išdėstytos ant trijų išorinių apyrankės paviršių. Figūrėlės galvos vietoje įmuštos akutės, o kūno kontūrus sudaro plona skersinių įkartėlių linija. Figūrėlių „kojos“ remiasi į apyrankės galus. Tai ornamentas, galintis turėti simbolinę reikšmę.

Tokią pat apyrankę, rastą Šukionių kapinyne (Pakruojo r.) I. Vaškevičiūtė įvardija kaip kario apyrankę[65]. Valdomiškė taip pat priskirtina kario apyrankių tipui, tačiau kažkodėl Lietuvos archeologijos atlase ji įtraukta į kitą grupę – su pusiau apskrito pjūvio lankeliu[66], nors tyrinėjimų ataskaitoje pabrėžiama, kad jos lankelis yra skerspjūvis trapecijos formos[67]. Kario apyrankė su antropomorfiniais ženklais galėtų reikšti išskirtinę jos savininko padėtį bendruomenėje, juo labiau, kad šis kapas išsiskiria ne tik turtingomis įkapėmis, bet ir ginkluotės gausa (į kapą buvo įdėtos 3 ietys).

Masyviosios apyrankės buvo paplitusios VIII–XII a., daugiausiai Vidurio ir Šiaurės Vidurio Lietuvoje[68].

28 pav. Įvijinės apyrankės iš suardyto moters kapo

Kitos apyrankės priskirtinos įvijinių tipui. Geriausiai išsilaikė apyrankių pora iš jau keletą kartų minėto suardyto moters kapo[69]. Jos nėra visai vienodos. Viena turi 10 apvijų, o kita 8, tačiau abi padarytos iš tos pačios trikampio skerspjūvio žalvario juostelės, gana glaudžiai susukant jas į 12–13 cm ilgio ir 8,5 cm skersmens įviją. Juostelės plotis 1 cm, o storis 0,6 cm. Abu juostelės galai nukirsti statmenai, ji pati niekaip neornamentuota (28 pav.).

Panaši 6 cm skersmens apyrankė rasta ir suardytame kape Nr. 14, kuriame palaidotojo lytis nenustatyta. Tai buvo du fragmentai, atskiros apvijos, padarytos iš pusapvalės 0,8 cm pločio žalvario juostelės.

Keletas įvijinių apyrankių ir jų fragmentų saugoma GMM, dalis jų gali būti ir iš Valdomų.

Įvijinės apyrankės buvo būdingas lietuvių ir latvių rankų papuošalas vėlyvajame geležies amžiuje, tačiau gausiausiai jų randama Vakarų ir Šiaurės Vidurio Lietuvoje IX–XI a. kapuose[70].

[65] Vaškevičiūtė I. Šukionių kapinynas (Pakruojo rajonas, Lygumų apylinkė), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2000, t. 20, p. 175, pav. 43:2.

[66] I–XIII a. radiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1978, t. 4, p. 96–97.

[67] Naudužas J. Šiaulių r. Gruzdžių apyl. Valdamų k. (kol. „Komunizmo rytas“) aptikto kapinyno aprašymas, Šiauliai, 1955 06 04, *LII*, Nr. 108, p. 3.

[68] I–XIII a. radiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1978, t. 4, p. 95.

[69] *Ten pat*, p. 94.

[70] Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuviai IX–XII amžiais*, Vilnius, 1970, p. 178.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Žiedai. Iš viso rasti 5 žiedai: 3 pietinės kapinyno dalies moterų kapuose, o du atsitiktiniai juostiniai užkeistais galais – ankstyvesniojoje, šiaurinėje kapinyno dalyje. Tiesa, GMM dar saugomi vienas juostinis, vienas pastorinta priekine dalimi ir trys paplatintu priekiu žiedai, atitinkantys Valdomų kapinyno laikotarpį, tačiau jie be metrikos.

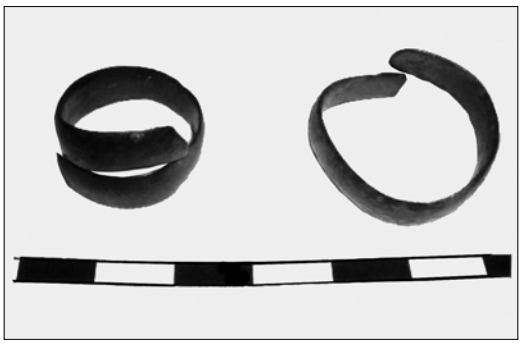

29 pav. Juostiniai žiedai

Juostiniai žiedai, rasti šiaurinėje dalyje, nėra įprastinės formos. Paprastai įvijiniai žiedai į 3–9 ir daugiau apvijų buvo susukami iš siauros plonos žalvario juostelės. Valdomų žiedai padaryti iš gana plačios, 0,5 cm pločio pusapvalio skerspjūvio juostelės, jų skersmuo 1,8–2 cm. Be to, vieno jų galai vos vos prasikeičia, o kitas susuktas į pusantros apvijos (29 pav.). Žiedai netaisyklingos formos, tarsi paskubomis padaryti, ne juvelyro darbo. Tokių žiedų rasta ir aplinkiniuose panašaus laikotarpio kapinynuose – Šukionysè[71], Papìlėje[72]. Esama nuomonės, kad tokie žiedai galėjo būti padaryti specialiai įkapėms[73].

Pietinėje kapinyno dalies žiedai taip pat juostiniai, tačiau su paplatinta priekine dalimi. Vienas rastas suardytame kape Nr. 5a, o du – dvigubame moterų kape Nr. 10a, abu užmauti ant vieno mirusiosios pirštо. Visi trys priskirtini tam pačiam tipui – tai žiedai paplatinta priekine dalimi, visi skirtingi. Kape Nr. 5a aptikto žiedo lankelis buvo plokščias, plonas ir siauras (13 pav., dešinėje). Jo tolygiai platėjantys šonai puošti dvigubomis duobučių eilėmis. Žiedo priekyje – tarsi keturkampė suapvalintais kampais „akutė“. Kapo Nr. 10a žiedai nuo ką tik apibūdinto skiriasi tik priekinės dalies pločiu ir ornamentais. Vieno iš jų išplatinimas puoštas trijų kryžmų, aprėmintų skersiniais ir išilginiais grioveliais, raštu. Viena kryžma įkirsta keturkampėje „akutėje“, o kitos abipus jos (13 pav., viduryje). Trečiasis žiedas labai siauras, jo priekinė dalis vos vos paplatinta ir papuošta geometriniu raštu (13 pav., kairėje). Visi žiedai panašaus dydžio, jų skersmuo 1,9–2 cm, lankelio plotis 0,2 cm, o priekio 0,4–0,7 cm.

Žiedai paplatinta priekine dalimi plačiai pradėti gaminti II tūkstantmečio pradžioje[74], tačiau buvo nešiojami ir XVI–XVII a.[75]

Kiti papuošalai. Be jau aprašytų papuošalų, Valdomuose vaiko kape Nr. 3a dar buvo rastas mirusiajam prikabintas žalvarinis žvangutis, tiesa, labai sunykęs. Jis mažas, 2,1 cm skersmens, 3,1 cm aukščio, su nedidele kilpele viršuje (13 pav., viršuje), vienas šonas sunykęs.

V. Kazakevičius teigia, kad žvangučių, kaip įvairių papuošalų sudėtinių dalių, naudojimas buvo visuotinis žiemgalių, sėlių ir latgalių paprotys vėlyvajame geležies amžiuje, tas pat pasakytina ir apie ugrofinų gentis[76]. Žvangučiai pasiekė ir istorinius laikus – XVI a. antrąją pusę.

[71] Vaškevičiūtė I. Šukionių kapinynas (Pakruojo rajonas, Lygumų apylinkė), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2000, t. 20, p. 172, pav. 28:2.

[72] Salatkienė B. Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai, *Papilė*, Vilnius, 2004, p. 167, pav. 32: 8–11.

[73] *Ten pat*, p. 167.

[74] Volkaitė-Kulikauskienė R. *Lietuviai IX–XII amžiais*, Vilnius, 1970, p. 184.

[75] Urbanavičius V. Jakštaičių kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1979, t. 1, p. 150.

[76] Kazakevičius V. Visėtiškių pilkapynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2000, t. 20, p. 54.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Išanalizavus rastus papuošalus, galima padaryti išvadą, kad dauguma jų yra gerai žinomi Lietuvos ir Latvijos archeologinėje medžiagoje, būdingi Šiaurės Vidurio Lietuvos regionui. Iš Valdomų radinių išsiskiria tik žalvarinis ažūrinis pentinas, o visi kiti yra vietinių meistrų pagaminti.

Žmonių veiklos pėdsakai kapinyno teritorijoje

1989 m. tyrinėtoje pietinėje kalvelės dalyje po kapais, 60–100 cm gylyje buvo pastebėtas kultūrinis sluoksnis su žmonių veiklos pėdsakais: maišyta žemė, o vietomis degėsių sankaupos. 40 cm storio kultūriniame sluoksnyje ir po juo, įžemio paviršiuje, aptikta židinių, stulpaviečių, plokščių akmenų grindinys (31 pav.).

60 cm gylyje išryškėjo tamsi organikos linija, kurios kontūras sudarė stačiakampį suapvalintais kampais, orientuotą ŠV–PR kryptimi. Stačiakampio plotis buvo 3 m, o išlikęs ilgis 5 m. Tikrasis ilgis liko nenustatytas, nes ŠV kontūro galas buvo suardytas kasant smėlį karjere. Organikos linija buvo tamsiai rudos spalvos ir siekė nuo 5 iki 15 cm plotį. Jos kontūro ribojamame plote buvo gana didelis židinys Nr. 1: netaisyklingos formos, apie 1 m skersmens, 30 cm gylio, pusapvalio dugno, o degėsiai siauru liežuviu pasklidę dar 2,8 m į ŠR. Židinys buvo prisipildęs šviesaus, per-

30 pav. Moters kapas Nr. 9a

31 pav. Pastato liekanų ir židinių išsidėstymas kultūriniame sluoksnyje

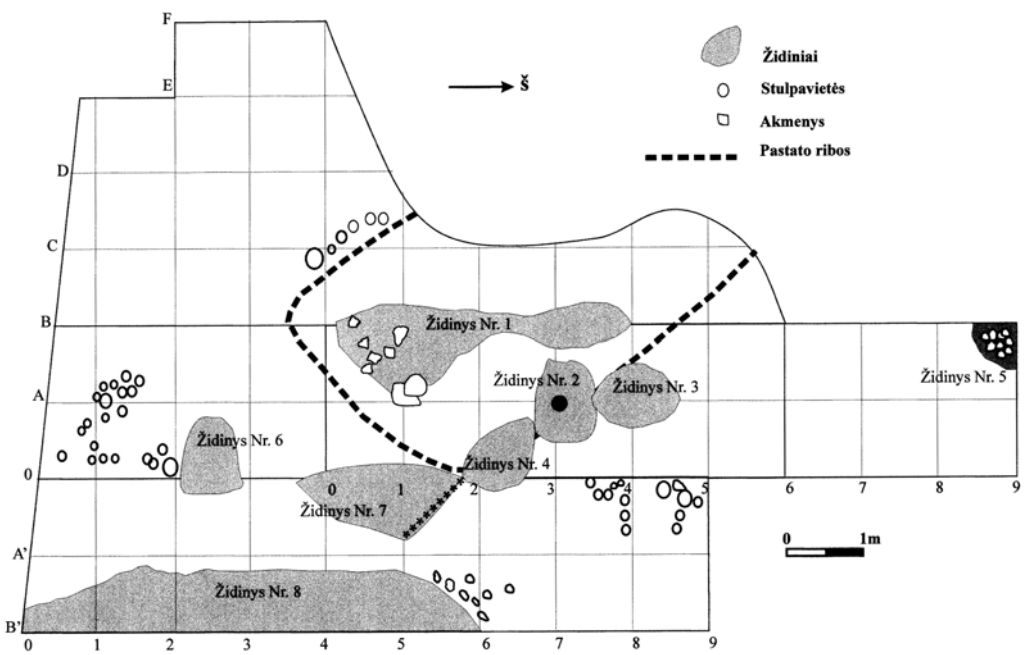

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

degusio smėlio su gausiais degėsiais ir paskirais angliukais. Tai gali būti medinio pastato su židiniu liekanos.

Pažymėtina, kad šis pastatas buvo statomas ne ant įžemio, o ant jau susikaupusio kultūrinio sluoksnio. Po numanoma pastato ŠR siena (tamsiai ruda organikos linija) ir R kampu aptikta dar keturi, kiek giliau buvę židiniai Nr. 2, 3, 4, 7, išsidėstę vienoje linijoje išilgai minėtos sienos. Židinys Nr. 2 buvo 1,3 × 0,9 m dydžio, 15 cm gylio, duobėtu dugnu, prisipildęs degėsių ir anglių. Židinys Nr. 3 1,1 × 0,9 m dydžio, dubens formos, plūktas moliu. Židiniui Nr. 4 maišytame smėlyje buvo iškasta pusapvalė 1,3 × 0,8 m dydžio ir 40 cm gylio duobė, taip pat išplūkta moliu. Šis židinys kupinas perdegusios žemės ir degėsių su anglių gabalais. Jo dugno molis taip pat perdegęs. Labai panašus, tik kur kas gilesnis židinys Nr. 7 buvo po numanomo pastato R kampu. Jis 2 × 1 m dydžio, netaisyklingos formos, pusapvalio pjūvio, 0,6 m gylio. Taip pat plūktas moliu, prisipildęs degėsių ir maišytos žemės, jo R krašte išlikusi 5 cm pločio grynų degėsių juosta.

Kiti židiniai rasti kiek toliau – Nr. 5 į ŠR, o Nr. 6 į PR nuo minėto pastato. Židinys Nr. 5 buvo 0,5 m skersmens, plokščiadugnis, 15 cm gylio. Jame, be perdegusios žemės ir degėsių, buvo 10 × 15 × 6 cm ir panašaus dydžio skaldytų apdegusių akmenų. Židinys Nr. 6 buvo išplūktas moliu, 35 cm gylio, 90 cm skersmens, pusapvalis. Jis prisipildęs perdegusios juodos žemės su gausiais degėsiais ir rūdžių priemaišomis. Pats didžiausias židinys Nr. 8 aptiktas netoli rytinio pastato kampo. Jis pailgas, siauras, 4 × 1 m dydžio, 35–40 cm gylio, nelygiu banguotu dugnu. Šio židinio ypatybė buvo 10–15 cm storio rūdžių sluoksnelis, susikaupęs degėsiuose apie 15 cm gylyje nuo židinio paviršiaus.

Tyrinėtame plote tarp židinių ir prie ŠV pastato sienos buvo pastebėta keletas stulpaviečių. Jos 10–30 cm skersmens, 20–25 cm gylio, nusmailintos iš vienos ar abiejų pusių bei plokščiais dugnais. Stulpaviečių išsidėstymo tvarkos nustatyti nepavyko labiausiai dėl to, kad jos išliko tik kapų nesuardytose vietose. Jos nesudarė kokios nors sistemos, todėl liko nenustatyta ir jų funkcija.

Pačioje kultūrinio sluoksnio apačioje, 70–80 cm gylyje, buvo aptiktas grindinys, suklotas iš didelių plokščių, nuo 20 × 20 × 30 cm iki 60 × 45 × 30 cm dydžio, kalkakmenių. Grindinio dydis 1 × 2 m, jis nuolaidus R kryptimi, o nuolydis siekia apie 20 cm. Šis grindinys aptiktas po pastato ŠR galu ir po židiniais Nr. 1, Nr. 2 ir Nr. 3, todėl atrodo, kad tai ankstyviausias kultūrinio sluoksnio objektas (32 pav.).

Kultūriniame sluoksnyje nebuvo aptikta nė vieno archeologinio dirbinio, iš kurio būtų galima spręsti apie šioje vietoje buvusios žmonių veiklos pobūdį. Nerasta keramikos, molio tinko gabalų, gyvulių kaulų, dantų, gludintų akmenų, kurie paprastai susikaupia gyvenamojoje gyvenvietes zonoje, todėl galima teigti, kad žmonės čia negyveno. 1989 m. šio straipsnio autorė paskelbė pirmuosius Valdomų kapinyno tyrinėjimų duomenis ir padarė netikslią prielaidą, kad vietovėje galėjo būti ūkinės veiklos, geležies verslo liekanų[77]. Tokia prielaida buvo grindžiama gausiomis rūdžių sankaupomis židiniuose. Vėlesnė autorės tyrinėjimų patirtis parodė, kad pagrindinis geležies verslo požymis yra gausios šlako sankaupos, tačiau Valdomuose jo iš viso nebuvo aptikta.

[77] Salatkienė B. Valdomų kapinyno (Šiaulių raj.) 1989 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988–1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 92.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

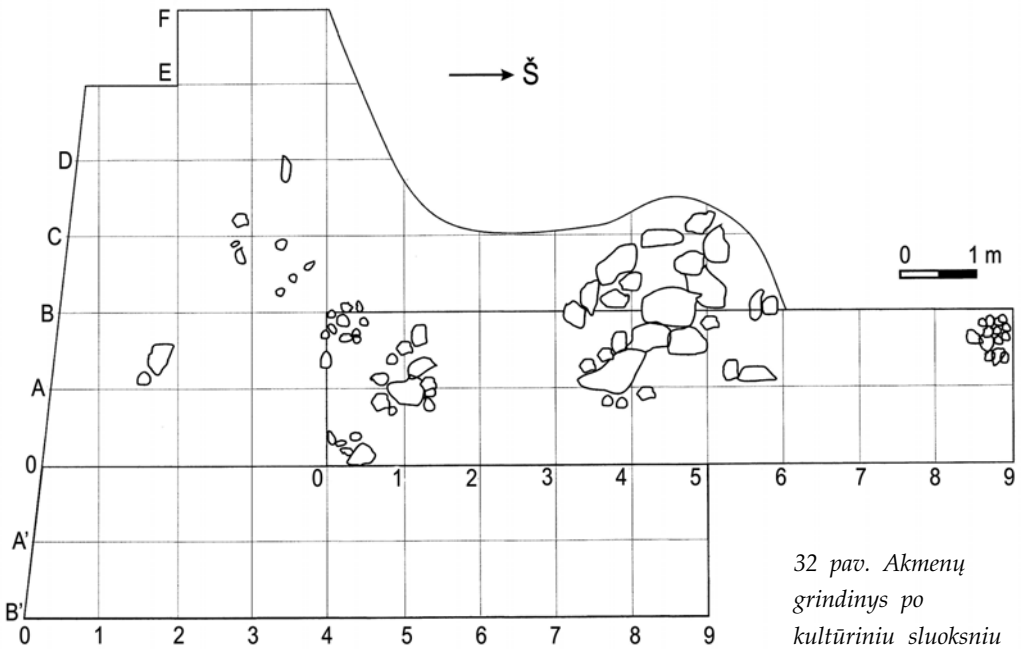

32 pav. Akmenų grindinys po kultūriniu sluoksniu

Šiuo metu galima konstatuoti tik tiek, kad pietinį Valdomų kapinyno kalvelės pakraštį žmonės naudojo ilgą laiką, per kurį susikaupė apie 40 cm storio kultūrinis sluoksnis. Čia jie pasidarė akmenų grindinį, kuris apleistas apsinešė maišyta žeme. Vėliau įrengė keletą židinių, kurių dalis buvo plūkta moliu, o kitiems tik iškastos duobės. Šių židinių paskirtis lieka neaiški, nes be apdegusių akmenų ir degėsių juose nieko daugiau nerasta. Židinius apleidus, po kurio laiko čia buvo pastatytas medinis statinys, kurio paskirtis taip pat neaiški. Gali būti, kad pastatas neturi ryšio ir su jo viduje aptiktu židiniu. Tikėtina, kad tai nebuvo gyvenamasis pastatas, nes jo aplinkoje nebuvo įprastų radinių – puodų šukių, kaulų, tinko. Taigi kapinyno kalvelės pietinėje pašlaitėje aptiktos žmonių veiklos pobūdis nenustatytas.

Visai nėra duomenų, leidžiančių datuoti ką tik aprašytus žmonių veiklos pėdsakus. Neabejotina tik tiek, kad ši veikla ankstyvesnė nei XVI a. vidurys, kada šioje vietoje pradėta laidoti. Visa veikla minėtoje vietoje jau turėjo būti nutrūkusi, o pati vieta apleista, kadangi kasant duobes kapams Nr. 3 ir Nr. 4, buvo apardyti židiniai Nr. 1 ir Nr. 2.

Chronologija

Pirmasis Valdomų kapinyno tyrinėtojas J. Naudužas, ištyręs vieno vyro kapo įkapes ir atsitiktinius jam perduotus radinius – lankinę aguoninę sagę, masyvią kario apyrankę, žiedinius ir kryžinius smeigtukus, konstatavo, kad toje vietoje būta VIII–X a. kapinyno[78].

1963 m. suardyto moters kapo radinius – žiedinių smeigtukų porą, sujungtą grandinėle, įvijinių apyrankių porą, antkaklę su kabliuku ir kilpute, ant-

[78] Naudužas J. Šiaulių raj. Gruzdžių apyl. Valdamų km. (kol. „Komunizmo rytas“) aptikto kapinyno aprašymas, Šiauliai, 1955 06 04, *LII*, Nr. 108, p. 1.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

kaklę balneliniais galais ir peilį lenktu smaigaliu – aprašęs A. Nezabitauskas teigė, kad tai V–VII a. liudininkai[79], tačiau jis buvo profesionalus istorikas, o ne archeologas, todėl jo datavimas netikslus. Kitas Valdomų tyrinėtojas A. Tautavičius 1963 m. ištirtą 21 kapą preliminariai datavo IX–X a.[80] Savo tyrinėjimų ataskaitoje, apžvelgęs ekspedicijos metu surinktus ir „Aušros" bei Gruzdžių muziejuje saugomus archeologinius radinius, jis praplėtė kapinyno chronologines ribas. Tyrinėtojas nustatė, kad daugiausia radinių Valdomuose esama iš IX–XII a., tačiau čia galėję būti ir ankstyvesnių kapų, sprendžiant iš įmovinių kirvių, kuriuos kapinyne sakėsi radę vietiniai žmonės[81]. Lietuvos archeologijos atlaso trečiajame tome, kur aprašomas Valdomų kapinynas, teigiama, kad čia aptikta apardytų griaučių su IX–XI a. įkapėmis[82]. To paties leidinio ketvirtajame tome buvo išanalizuoti pagrindiniai Valdomų radiniai; jų datavimas iš esmės sutampa su A. Tautavičiaus nustatytu laikotarpiu – IX–XII a.[83]

Valdomų kapinyno chronologiją gerokai pakoregavo 1989 m. tyrinėjimai. Tada buvo nustatyta, kad pietinėje kalvos pusėje esama kapų iš vėlesnių nei XII a. laikų. Čia palaidotų mirusiųjų įkapės kur kas skurdesnės, nei šiaurinės dalies, rasta tik keletas žiedų, žvangutis, peilis. Tai rodo, kad Valdomų bendruomenės žmonių tikėjimas ir laidojimo papročiai jau buvo smarkiai pakitę, nors juose dar nematyti krikščioniškojo laidojimo apraiškų. Šie kapai yra iš to laikotarpio, kai senųjų tikėjimų ir papročių jau pradedama atsisakyti, į kapus nebededama gausių įkapių – darbo įrankių ir papuošalų, tačiau naujieji, krikščioniškieji, dar neįsigalėję (30 pav.). Nė viename kape nebuvo rasta kryželių, rožinių (*rožančių*) ar kitų krikščionybės atributų. Pagal juostinius ir priekyje paplatintus žiedus Valdomų kapinyno dalis buvo datuota XVI–XVII a.[84] V. Urbanavičius, krikščionybės įsigalėjimo laidojimo papročiuose tyrinėtojas, aptardamas netolimo Jakštaičių senkapio medžiagą, teigia, kad šiose apylinkėse lūžis krikščionybės įsigalėjimo eigoje yra įvykęs apie XVI a. vidurį[85]. Maždaug šiuo laikotarpiu datuojami vėlyviausi Valdomų kapinyno kapai.

Visai nėra duomenų apie XIII–XV a. laikotarpį, tačiau šiaurinė ir pietinė Valdomų kapinyno dalys yra atskirtos didžiulio netyrinėto sunaikintų kapų ploto. Kol kas negalima pasakyti, kuriam laikotarpiui šie kapai priklausė, būta pertrūkio laidojime ar laidota nuolat. Nerasta šios bendruomenės gyvenvietės, todėl nežinoma, ar bendruomenė išsilaikė kovų su Livonijos ordinu laikais, ar buvo sunykusi. Sprendžiant iš to, kad vėlyvesnieji kapai nebuvo įkasti į senųjų vietas, o išdėstyti kitame kalvelės šlaite, kapinyno ribos nebuvo pamirštos. Tikėtina, kad Valdomuose gyvenimas nebuvo nutrūkęs, tačiau šiuo metu galima konstatuoti tik tiek, kad kapinyne mirusieji laidoti IX–XII a. ir XVI–XVII a.

Etninė priklausomybė

Valdomų kapinyne vietinės bendruomenės nariai buvo laidojami ilgai, galbūt dviem etapais, todėl jo etninės priklausomybės problema nėra viena-

[79] Nezabitauskis A. Nauji radiniai Valdamų kapinyne, *Leninietis*, 1963, rugpj. 31.
[80] Puodžiūnas A. Mokslinė ekspedicija Valdamų kapinyne, *Leninietis*, 1963, spalio 22.
[81] Tautavičius A. Valdamų kapinyno, Gruzdžių apyl., Šiaulių raj., 1963 m. spalio 8–17 d. kasinėjimų ataskaita, Vilnius, 1964, *LII*, Nr. 108 (315).
[82] I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1977, t. 3, p. 118.
[83] *Ten pat*, I–XIII a. radiniai, Vilnius, 1978, t. 4, p. 21–22, 26, 45, 77–78, 79–80, 81, 83, 86–87, 93, 97, 124–125.
[84] Salatkienė B. Valdomų kapinyno (Šiaulių r.) 1989 m. tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988–1989 metais*, Vilnius, 1990, p. 89–92.
[85] Urbanavičius V. Jakštaičių kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1979, t. 1, p. 151.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

reikšmė. Iš esmės ji apima tik pirmąjį laidojimo etapą, IX–XII a., kadangi XVI a. lietuvių tauta jau buvo suvienijusi atskiras baltų gentis.

Archeologinių tyrimų ataskaitose nei J. Naudužas, nei A. Tautavičius nėra pareiškę savo nuomonės apie Valdomų kapinyno etninę priklausomybę. Vėlesniame straipsnio rankraštyje A. Tautavičius rašo, kad Valdomų radiniai esą panašūs į netolimų aplinkinių Papìlės (Akmenės r.), Linksmùčių bei Diržiũ (Pakruojo r.), Degėsių (Pasvalio r.) kapinynų medžiagą ir daro išvadą, kad jie visi buvo palikti žiemgalių genties[86].

Pastaraisiais dešimtmečiais dėmesys žiemgalių paminklams labai suaktyvėjo. Ilona Vaškevičiūtė, daugiausia tyrinėjusi laidojimo paminklus ir interpretavusi jų medžiagą, Valdomus priskyrė pietinei Žiemgalai[87].

Daugiausiai duomenų etniniams klausimams spręsti suteikia laidosena ir papuošalai, kiek mažiau ginklai ir darbo įrankiai. Labai suardytame Valdomų kapinyne laidosenos medžiaga itin skurdi, tačiau kai kurias išvadas iš jos galima padaryti.

Pagrindiniais žiemgalių laidosenos bruožais archeologai laiko kapinynui parenkamą vietą ant kalvelės prie upės ar ežero, kapų išdėstymą eilėmis, negilias, iki 1 m kapų duobes, vyrų ir moterų laidojimą priešingomis kryptimis, mirusiųjų deginimo papročio nebuvimą[88]. Nustatyti ir šiai genčiai būdingi vyrų ir moterų įkapių komplektai. Vyrams į kapą paprastai dėdavo vieną ar kelias ietis, kirvį, plačiagalį kalaviją įstrižai mirusiajam ant kojų, lankinę segę apsiaustui susegti ant krūtinės, apyrankę ant kairiosios rankos, kartais antkaklę. Moterų įkapės dažniausiai buvo kaplys, peilis prie juostos, retkarčiais pjautuvas, yla, žalvarinis apgalvis, smeigtukų pora, sujungta grandinėlėmis, skarai susegti, vienodų apyrankių pora, rečiau antkaklė[89]. Apžvelgti Valdomų laidosenos bruožai iš esmės atitinka pagrindines žiemgalių laidosenos savybes. Čia nerasta nė vieno degintinio kapo, aiškiai matyti gana tvarkingos kapų eilės, galima įžvelgti paprotį vyrus ir moteris laidoti priešingomis kryptimis. Vyrai laidoti galvomis daugiau į PR, o moterys ir vaikai – į ŠV. Ietys įdėtos išilgai kapo, antgaliai ties galva, plačiagaliai kalavijai uždėti ant kojų. Tiek vyrų, tiek ir moterų įkapių komplektai taip pat žiemgališki. Tai ypač matyti turtingesniuose ir geriau išlikusiuose kapuose. Štai vyro kapo Nr. 1A įkapės – trys ietys, plačiagalis kalavijas, lankinė aguoninė segė ir apyrankė ant kairiosios rankos, o moters kapo Nr. 7 – peilis lenktu smaigaliu, antkaklė su kabliuku ir kilpute, žiedinių smeigtukų pora su grandinėle.

Valdomų kapinyne rasti papuošalai taip pat būdingi šiai genčiai. Tai antkaklės su kabliuku ir kilpute bei balnelinės antkaklės, žiediniai, kryžiniai bei trikampe galvute smeigtukai, įvijinės ir masyviosios apyrankės, lankinė aguoninė segė.

Remiantis straipsnyje išdėstytais laidosenos bruožais bei radinių tipologija, galima pritarti I. Vaškevičiūtės nuomonei, kad Valdomų kapinyną paliko čia gyvenusi žiemgalių bendruomenė. Archeologė teigia, kad žiemgalių žemių pietinė riba vėlyvajame geležies amžiuje kaip tik ėjusi linija Kuršėnai–Šiauliai, piečiau

[86] Tautavičius A. Iš seniausių laikų (rankraštis), 1972, ?8, *D. Šniuko asmeninis archyvas*.

[87] Vaškevičiūtė I. Etnokultūrinė žiemgalių sritis, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2000, t. 20, p. 142, žemėl. 1.

[88] Girininkas A., Lukoševičius O. *Lietuvos proistorė*, Vilnius, 1997, p. 156–157; Vaškevičiūtė I. Etnokultūrinė žiemgalių sritis, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2000, t. 20, p. 147–150.

[89] Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*, Vilnius, 1996, p. 91–92.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

Pakruojo, palei Lėvens upę[90]. Taigi Valdomų bendruomenė buvo viena iš labiausiai į pietus nutolusių, artimoje žemaičių kaimynystėje gyvenusių žiemgalių bendruomenių. Nenuostabu, kad Valdomų kapinyne pastebėta keletas bendrų bruožų su netolimu žemaitišku Lieporių kapinynu – geležinių lazdelinių smeigtukų padėtis kape, pentinas ant kairės kojos.

Baigiamosios pastabos

Valdomų kapinynas vietiniams žmonėms buvo žinomas nuo XX a. pradžios, tačiau į archeologų akiratį pateko tik 1955 m. Visą tą laikotarpį buvo ardomas. Kapinyno kalvelėje retenybių ieškojo senienų mėgėjai, net mokytojai su mokiniais, smėlį kasdavo ir bulviarūsius įsirengdavo vietiniai gyventojai. Kapinyno teritorijoje buvo pastatyta Valdomų dvaro sodyba, o po Antrojo pasaulinio karo ir kolūkio fermos.

Kapinynas buvo tyrinėtas tris kartus – 1955 m. (J. Naudužas), 1963 m. (A. Tautavičius) ir 1989 m. (B. Salatkienė), tačiau niekada nebuvo įtrauktas į valstybės saugomų archeologijos paminklų sąrašus kaip visai suardytas ir nebeturintis paminklinės vertės. Iš 5 lentelės matyti kapinyno tyrinėjimo eiga ir jo rezultatai.

5 lentelė
Valdomų kapinyno tyrinėjimų eiga

Metai	Ištirtas plotas (m^2)	Kapų skaičius	Radinių skaičius kapuose	Atsitiktinių radinių skaičius
1955	16	1	6	16
1963	244	21	28	11
1989	120	12	5	1
Atsitiktiniai radiniai GMM				~10–15 (?) (dalis jų dingę)
Iš viso:	380	34	39	28 (43?)

Tyrinėjimų metu nustatyta, kad Valdomų kapinyne mirusieji buvo laidojami eilėmis keturkampėse suapvalintais kampais 0,35–1,0 m gylio duobėse. Mirusieji laidoti paguldyti ant nugaros, ištiestomis kojomis ir ant krūtinės ar juosmens sudėtomis rankomis. Moterys laidotos daugiau šiaurės vakarų, o vyrai pietryčių kryptimi. Jiems į kapus buvo dedamos gausios įkapės. Papuošalai kapuose buvo rasti taip, kaip buvo nešiojami: kepurės ant galvos, antkaklės, apvaros ant kaklo, segės, smeigtukai ant krūtinės, apyrankės, žiedai ant rankų. Moterų kapuose rasti peiliai buvo prikabinti prie juostos ar padėti prie peties. Vyrų kapuose ietys dėtos išilgai kapo, antgaliais prie galvos, kalavijai – ant kojų, įstrižai kapo, pentinai prisegami prie kairės kojos.

Čia rasti ginklai, darbo įrankiai ir papuošalai būdingi Šiaurės Vidurio Lietuvos kapinynams. Tai antkaklės su kabliuku ir kilpute bei balneliniais galais, lankinės aguoninės segės, žiediniai, trikampėmis galvutėmis ir kryžiniai smeigtukai, masyviosios ir įvijinės apyrankės. Pagal šiuos radinius nustatyta, kad Valdomų kapinyną paliko žiemgalių bendruomenė, gyvenusi čia IX–XII a. Pietinėje kalvelės

[90] Vaškevičiūtė I. Etnokultūrinė žiemgalių sritis, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2000, t. 20, p. 146–147.

© www.llt.lt
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

dalyje aptikti XVI–XVII a. kapai rodo, kad šioje vietovėje nuolat gyventa apie 700–800 metų. Valdomų dvaro sodybos įsikūrimas kapinyno vietoje rodo, kad jos statybų laiku kapinyno vieta jau buvusi pamiršta.

Labai mažai galima pasakyti apie čia gyvenusią bendruomenę. Iš smarkiai suardyto kapinyno neįmanoma nustatyti, kiek mirusiųjų buvo palaidota, kokios – didelės ar mažos – bendruomenės būta. Nežinoma, kur būta jos gyvenvietės. Aišku tik tiek, kad tai buvo atviroji, neįtvirtinta gyvenvietė, neturėjusi savo piliakalnio. Gruzdžių apylinkės yra lygumų kraštas, piliakalnių čia itin reta. Jau apžvelgiant Gruzdžių seniūnijos archeologinį paveldą teko pastebėti, kad čia žinomas tik vienas, Šiupylių, piliakalnis, tačiau jis nebuvo tyrinėtas[91]. Kiti šių apylinkių kapinynai – Karvėliai, Maniūšiai, Mažeĩkiai, Norvaĩšiai, Račiaĩ, kaip ir Vaĺdomai, buvo šalia neįtvirtintų gyvenviečių. Tai bendruomenės, besivertusios daugiausiai žemės dirbimu ir gyvulių auginimu, tačiau pažinojusios ir prekybą, ką rodo Valdomuose rastas antropomorfinis pentinas, atvežtas iš Skandinavijos. Gali būti, kad jis atvežtas Ventos upe, kuri tuo laikotarpiu buvo svarbus prekybos kelias. Tą rodo Papìlės ir Riñguvėnų kapinynų, buvusių Ventos pakrantėse, archeologinė medžiaga. Papìlėje buvo surasta labai retų antkaklių, kabučių, kauri kriauklelių[92], o Riñguvėnuose pirklio kapas su svarstyklėmis ir jų svareliais[93]. Taigi Gruzdžių ir gretimos apylinkės nebuvo koks nors nuo prekybos kelių nutolęs regionas.

Žiemgaliai, kaip ir visos vėlyvojo geležies amžiaus laikotarpio baltų gentys, gyveno karinės demokratijos visuomenėje, kur karo žygiai ir karo grobis buvo labai svarbus socialinis ir ekonominis reiškinys. Visi sveiki bendruomenės vyrai buvo kariai, ką rodo visuose vyrų kapuose randama gausi ginkluotė – ietys, kalavijai. Tarp jų būta ir raitelių, palaidotų su pentinais. Berniukų kapuose taip pat rasta ginklų. Jie pritaikyti vaiko ūgiui, nukalti iš geležies, ne iš plieno, tačiau rodo, kad vaikas nuo mažens rengiamas būti kariu ir užimti tam tikrą socialinę padėtį.

Taigi Valdomai buvo viena iš pietinio žiemgalių genties gyventų žemių pakraščio bendruomenių, artima žemaičių kaimynė. Tai būta ekonomiškai stiprios bendruomenės, išsilaikiusios nuo IX iki XII a. Vietovė nebuvo apleista, čia gyventa ir XVI–XVII a.

Straipsnio rankraštis gautas 2005 09 07, serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos įvertintas 2007 09 23, skelbti parengtas 2009 08 17.
Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Gruzdžiai“, I dalis, Vilnius, *Versmė*, 2009, p. 114–155 (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Damijonas Šniukas*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Vida Kasparavičienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas.*

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (tam skirtuose leidinio skyriuose):
1. Straipsnio santrauka anglų kalba.
2. Žinios apie autorių.

[91] Salatkienė B. Gruzdžių seniūnijos archeologiniai paminklai, *Gruzdžiai*, Klaipėda, Vilnius, 1999, p. 21–41.

[92] Salatkienė B. Papilės archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai, *Papilė*, Vilnius, 2004, p. 125–174.

[93] Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais, *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, Vilnius, 1972, p. 142; Salatkienė B. Kuršėnų krašto archeologijos paminklų ir jų tyrinėjimų apžvalga, *Kuršėnai*, Vilnius, 2003, p. 12–23.

© *www.llt.lt*
Šis tekstas svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2009 09 21

© Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio paskelbimo svetainėje www.llt.lt datą.